

Derleyenler:
Güney Çeğin - İbrahim Şirin

Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları

Derleyenler
GÜNEY ÇEĞİN - İBRAHİM ŞİRİN
Türkiye’de Siyasal Şiddetin Boyutları

İletişim Yayınları 1978 • Araştırma-İnceleme Dizisi 333

ISBN-13: 978-975-05-1444-9

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

2. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora - Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kahramanmaraş, Aralık 1978

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI ve CİLT Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
GÜNEY ÇEĞİN - İBRAHİM ŞİRİN

Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	7
SUNUŞ	
HAMİT BOZARSLAN.....	9
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE REJİMİN MİLİTARİST ÖZERKLİĞİ	
GÜNEY ÇEĞİN.....	31
SİYASAL ŞİDDETİN ASKERİ YÖNÜ:	
İTTİHAT VE TERAKKİ İKTİDARININ KURUMSALLAŞMASI SÜRECİNDE	
ASKERİ YÖNTEMLERİN YERİ	
YÜCEL KARADAŞ.....	55
VARLIK VE YOKLUK KISKACINDA ERMENİLER:	
1915 ERMENİ KIRIMI'NIN EKONOMİK ŞİDDET BOYUTU	
ÜMIT KURT.....	79
1950-1960 DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: DEMOKRATİKLEŞME /	
OTORİTERLEŞME İKİLEMİ VE SİYASAL ŞİDDET	
GÜLÇİN BALAMİR COŞKUN.....	129
"NEDEN SİLAHLI MÜCADELE?":	
TÜRKİYE KÜRDİSTANI'NDA ŞİDDETİ ANLAMAK	
HAMİT BOZARSLAN.....	149
SON KÜRT EŞKİYALARI: KÜRT MESELESİNDE "ADI" ŞİDDETİN	
OLAĞANÜSTÜLÜĞÜ, SİYASALLIĞI VE YASA YAPICI MİRASI	
AHMET ÖZCAN.....	165

DEVLET VE POLİTİK ŞİDDET: LATİN AMERİKA VE TÜRKİYE'DE GERİLLA HAREKETLERİ	
FERDAN ERGUT	207
FAŞİZM, MEDENİLİK VE TÜRK DEVLETİNİN KRİZİ	
TİM JACOBY	225
1970-73 TÜRKİYE'SİNDEKİ DEVRİMCİ ŞİDDET MOMENTİNİN POLİTİK VE SOSYALBİLİMSEL BİR ANALİZİ	
VEFA SAYGIN ÖĞÜTLE - HÜSEYİN ETİL	249
İSLÂMCIKILIKTAN YENİ-İSLÂMCIĞA: İSLÂM, ŞİDDET VE DEVRİM	
BURAK ÖZÇETİN	317
TÜRKİYE KAPİTALİZMİNDE ZORUN ROLÜ: RIZASIZ BİR TOPLUM SÖZLEŞMESİ OLARAK 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ	
OĞUZ DİLEK	347
TÜRKİYE'DE "DOKSANLAR": DEVLET ŞİDDETİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE SÜREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME	
BAHAR ŞAHİN FIRAT	369
KÜRDİSTAN/TÜRKİYE VE CEZAYİR/FRANSA: SÖMÜRGE YÖNTEMLERİ, ŞİDDET VE ENTELEKTÜELLER	
BARIŞ ÜNLÜ	403
OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KADIN YURTTAŞIN İNŞASINDA ATAERKİL ZİHNİYET ŞİDDETİ	
ÇAĞLAYAN KOVANLIKAYA	435
OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK AKADEMİSİNİN SİYASİ İKTİDAR İLE DANSI	
İBRAHİM ŞİRİN	477
YAZARLAR	499

SON KÜRT EŞKİYALARI: KÜRT MESELESİNDE “ADI” ŞİDDETİN OLAĞANÜSTÜLÜĞÜ, SİYASALLIĞI VE YASA YAPICI MİRASI*

AHMET ÖZCAN

Modern Türkiye'nin Kürt meselesinin tarihi, erken Cumhuriyet dönemi gerçekleşen –Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim başta olmak üzere– çeşitli Kürt ayaklanmaları ile başlar. Bu ayaklanmaların mümkün olan en sert şekilde bastırılmasından 1970'lerin sonunda DDKO ile başlayıp PKK tekeli ile sonuçlanacak örgütlü Kürt hareketlerinin doğuşuna kadar, Türkiye'nin Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sanki bir sessizlik ve hareketsizlik dönemi yaşanmıştır. Diğer bir deyişle, 1950'lerde kitlesel bir olgu olarak yeniden ortaya çıkan, 1960'larda doruğuna ulaşan ve 1970'lerin sonunda örgütlü Kürt hareketlerinin ortaya çıkmasıyla adeta birdenbire yok alan son Kürt eşkıyalığı, Türk ulus-devlet kurma projesinde sahip olduğu birincil konum, bölgeyi dönüştüren iktidar ilişkilerinde oynadığı merkezî rol ve kendisinden sonra gelen örgütlü hareketlere miras bıraktığı yasa yapıcı şiddetin anlamına rağmen, Kürt meselesi üzerine olan mevcut literatür ve tartışmalarda yer bulmaz. Son Kürt eşkıyalarının “adi” suçlarının hangi anlamda olağanüstü ve siyasal olduğu sorusu üzerinden bu çalışma, yalnızca Kürt meselesinin modern tarihindeki görmezden gelinen bu otuz yıllık boşluğu doldurmayı değil, ama aynı zamanda Kürt meselesinin yasa koruyucu ve yasa yapıcı şiddetlerin çatışması üzerinden nasıl belirlendiğini de gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın ulaştığı sonuç, iki temel boyuttan oluşmaktadır:

(*) Bu çalışma, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde yazmakta olduğum “Son Kürt Eşkıyaları, Göçerler ve Merkezileşme” adlı doktora tezimin bir parçası ve ürünüdür; dolayısıyla, bu makale için, doktora tez danışmanım Zeynep Ç. Gambetti'ye teşekkür ederim. Metin analizine dayanan bu çalışma dışında, eşkıyalık üzerine mevcut literatürün eleştirel bir teorik okuması için, bkz. (Özcan, 2013).

Bir yandan, devletin siyasal seçkinleri için, eşkıyalığı bizzat doğuran Kürt göçebeliliği (nam-ı değer Göçerler) Türk ulus-devlet kurma projesi önündeki birincil engel olarak algılanmıştır. Şakiliğe karşı alınan önlemler üzerinden devletin yasa koruyucu şiddeti, “gerici Osmanlı toplumunun son kalıntıları” olarak göçebe Kürt topluluklarını tasfiye etmeye yönelmiştir. Merkezî yönetimin her türlü düzenlemesine direnen doğal örgütlenmesi ve Êzidilik, kaçakçılık ve namus cinayeti başta olmak üzere ulus-devlet kurma projesi açısından marjinal özellikler barından sosyal yapısıyla Göçerler, eşkıya olmalarına gerek kalmadan, kendiliğinden birer sosyal isyancı kimliğine bürünmüştür. Ancak, merkezî yönetimin Kürt göçebeliliğini ortadan kaldırma süreci, bölgenin feodal yapısının tasfiyesi anlamına gelmemiş, tam tersine, Göçerlerin yerini kimlikli olarak asimilasyona razı olan büyük toprak ağalığı almaya başlamıştır.

Diğer yandan, eşkıyalığın popüler kültür üzerinden dönüştürülen romantik imajının tersine, yerel Kürt köylülerinin toplumsal hafızasında ağa düzenine karşı mücadele eden bir eşkıya imajı yoktur. Hiçbir şekilde mutlak bir hâkimiyete sahip olmayan küçük bir ağanın idare ettiği Göçerler için, söz konusu eşkıyalardan birkaçının “sosyal isyancı” kimliğine bürünmesi, “koca devlete kafa tutan” imajlarından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de Kürt köylülerinin gözünde eşkıya imajı, bütün devlet yapısını ve onun karşı konulamaz gücünü alaya almasıyla öne çıkar. İşte, devletin bölgeye nüfuz etmesi ve onu kendisi açısından “güvenlikleştirilmesi” için bir bahane olarak kullanılan son Kürt eşkıyalığı, “adi” şiddetinin yasa yapıcı bu yönüyle Türk ulus-devlet kurma projesi önünde gerçek bir engel olarak belirmiştir. Tam da bu nedenle, Kürt dağlarının yeni efendileri olacak örgütlü hareketler, eşkıyanın bu yasa yapıcı şiddetine sarılacak, onların imajını miras alacaktır ve de devlet, yasa koruyucu şiddetinin karşısındaki bu yeni tehdidi, başka bir isimle (“terörist”) adlandırma ihtiyacını 1990’ların sonunda küresel anlamda “düşman” a verilen sıfatın değişmesine kadar duyamayacaktır.

Ulusal yazılı basında eşkıyalık olaylarının arz-ı endamı

Anadolu dağlarında yüzyıllardır süregelen eşkıyalığın fiili hükmü, merkezî Cumhuriyet hükümetinin yerleşmesiyle ünlü zeybek geleneğini üretmiş olan Ege Bölgesi de dahil olmak üzere, ülkenin bütün bölgelerinde tarih sahnesinden silinip giderken varlığını hep koruduğu Türkiye’nin Kürt bölgelerinde, 1950’lerle birlikte, son kez, kitlesel bir olgu olarak yeniden doğdu. 1950 ile 1980 yılları arası dönemde yayımlanan ulusal günlük gazetelerin “şaki”, “eşkıya” anahtar kelimeleri üzerinden yapılan bir metin analizi, eşkı-

yalıgın Türkiye'nin Kürt bölgelerindeki bu durdurulamaz yükselişini gözler önüne sermeye yeterlidir.¹

1950'lerden itibaren yayımlanan günlük gazetelerin aşağıda derlenen manşet ve haberleri, modern Türkiye'nin Doğu vilayetlerinde kadim bir mesleğin yeniden doğuşunu ifşa ederek dönemin kamuoyunu dehşete düşürmüştür:

"Muş'ta bir eşkiya çetesi, hacdan dönen eş dostlarını ziyarete giden 15 kişilik bir kabileyi pusuya düşürerek kabileden 6 kişiyi öldürmüş, geri kalanlar ancak kaçmak suretiyle canlarını kurtarabilmişlerdir." (Ulunay, 1953: 2) (Muş: 1953)

Gerçekten de, Kürt eşkiyalarının cinayet, soygun, kaçakçılık ve adam kaçırma gibi eylemlerini ve bunların jandarma tarafından ölü ya da diri ele geçirilişini bildiren haberler, 1950'lerin günlük hayatının sıradan bir parçasına çoktan dönüşmüş durumdaydı:

"Diyarbakır'da Kaçakçılarla Silahlı Çatışma" (Milliyet, 06.09.54: 1) (Diyarbakır: 1954)

"Bir Jandarmayı Öldüren Eşkiya Kaçtı" (Milliyet, 31.10.55: 5) (Diyarbakır: 1955)

"4 Kişiyi Öldüren 3 Eşkiya Yakalandı: (...) İki seneden beri Erzurum ve Muş Jandarmasını meşgul etmekte olan 3 kaatil (...) teslim olmuşlardır." (Milliyet, 12.06.57: 5) (Erzurum, Muş: 1957)

"Mardin yolunda, şakiler yüz yolcuyu soyup soğana çevirdiler." (Ulunay, 1958a: 3) (Mardin: 1958)

"Güneyde 22 Firari Suçlu Yakalandı: Güney vilayetlerimizde adam öldürmek, yol kesmek, ırza geçmek gibi suçlar işledikten sonra kaçan eşkiyalardan 22'si son günler içinde yakalanmıştır." (Milliyet, 08.12.1959: 1) (Adıyaman: 1959)

"Doğulu" eşkiyaların ölü ya da diri ele geçirilişini müjdeleyen haberlere rağmen, bölgeden gelen söylentiler, daha binlerce eşkiyanın Doğu kırsalında faaliyet içinde olduğu konusunda ısrar ediyordu:

"Güney-Doğu'da Dört Şaki Daha Ele Geçti: Doğu ve Güney-Doğu Anadolu dağlarında daha birçok şakinin dolaştığı ileri sürülüyor." (Milliyet, 1959: 3) (Adıyaman: 1959)

1 1950 ile 1980 arası dönemde, Milliyet gazetesinde eşkiyalık üzerine yayımlanan haber, röportaj ve köşe yazılarının metin analizi, bu çalışmanın ampirik gövdesini oluşturmaktadır.

Sanki eşkıya ile jandarma arasındaki müsadere haberleri ismi konmamış bir ulusal savaşın ferdi çatışmalarını bildiriyormuş gibi, yerel ağalar isyancıların birincil yatakcıları olarak anlatılırken jandarmalar, her gün kutsal şehit mertebesine ulaşıyorlardı:

“Salihli Eşkiaları: Diyarbakır’da 5 yıl jandarma takibinden kurtulan eşkıyalar ağaları Zülküf’ün tevkif edilmesinden sonra teslim oldular.” (Demirtaş, 1960: 3) (Diyarbakır: 1960)

“Suriyeli Şakilerle Çatışmada Bir Türk Eri Şehit Oldu” (Milliyet, 28.06.61: 1) (Diyarbakır: 1961)

1960’ların günlük gazete manşetleri, 1950’lerde geçici bir hastalık gibi beliren Doğu vilayetlerindeki eşkıyalığın münferit ve ferdi olaylar olmadığını, tam tersine kalıcı bir salgına dönüşen kitlesel çapta bir olgu olduğunu şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde gösteriyordu:

“Diyarbakır, Siirt ve Bitlis çevresinde son üç ay içinde 8 soygun olayı vukua gelmiştir. Şakiler, bu soygunlarda 25 araba durdurmuşlar, 113 yolcuyu soymuşlar ve 78 bin lira gasp etmişlerdir.” (Milliyet, 30.12.1961: 5) (Diyarbakır, Siirt, Bitlis: 1961)

Batılı seyirci, günlük eşkıya haberlerinin damarlarına enjekte ettiği ham şiddet ile sersemleyen eşkıyaların hedefleri, köylüler ve yolcularla sınırlı kalmıyordu:

“Firari Bir Eşkianın Başı Taşla Ezildi.” (Milliyet, 03.02.62: 3) (Siirt: 1962)

“Maskeli 5 Eşkya 3 Amerikalıyı Soydu” (Milliyet, 06.03.62: 1) / “Amerikalıların yolunu kesip soyan eşkıyalar yakalandı.” (Milliyet, 12.03.62: 3) (Diyarbakır: 1962)

“Bir Eşkya Üç Öğretmeni Soydu” (Milliyet, 14.05.62: 7) (Siirt: 1962)

“Altı Eşkya 14 Köylüyü Para için Dağa Kaldırdı” (Milliyet, 27.06.62: 1) / “Parayı Alan Şakiler Rehineleri Bıraktı” (Milliyet, 29.06.62: 1) (Siirt: 1962)

“Şakiler Irak Sınırına doğru Kaçıyorlar” (Milliyet, 01.07.62: 1) (Siirt: 1962)

“Bitlis’te haydutlar iki köyü basıp 15 bin lira aldıktan sonra değirmenleri yakıtılar. (...) Bu olaydan üç gün önce de gene bir eşkıya grubu (...) köy zengini Şeyh Mehmet Gedik’in 15.000 lirası ile karısının mücevherlerini alıp kaçmışlardır.” (Milliyet, 11.07.62: 1, 7) (Bitlis: 1962)

“Şakiler, Karayollarının 3 Şantiyesini Soydu” (Milliyet, 17.07.62: 7) (Hakkari: 1962)

Meselenin diğer yüzünde, devletin güvenlik güçleri, eşkıyalık salgınıyla başa çıkmakta bariz bir şekilde yetersiz görünüyordu:

“Seyyar jandarma birliklerinin Siirt bölgesinde devamlı takibine rağmen 10 kişilik silahlı bir şaki grubu dün gece sabaha karşı Tatvan-Norşin yolu üzerinde üç ayrı soygun olayına sebep olmuştur. (...) Bundan başka, Bitlis’in Hizan ve Altınova bölgelerinde bulunan köylere silahlı eşkıya tarafından bir haftadan beri yapılan baskınlar ve soygunlar devam etmektedir. (...) Öte yandan dün gece Van Jandarma Kumandanı Necati Yaman, bir müfreze askerle (...) 6 şaki ile çarpışmış ve bunlardan asker kaçağı, soyguncu Vezir Çelik’i ağır şekilde yaralayarak ele geçirmiştir.” (Milliyet, 18.07.62: 7) (Siirt, Bitlis, Van: 1962)

“Doğu’da Soygunlar Devam Ediyor: İçişleri Bakanı Valilerle Toplantı Yapar-ken Tatvan’da Yol Kesen 4 Şaki 60 Kişiyi Soydu” (Milliyet, 29.07.62: 1) (Bitlis: 1962)

“Malatya-Elazığ yolunda 15 eşkıya sekiz kamyonu soydu.” (Milliyet, 12.08.62: 1, 3) (Elazığ: 1962)

Haberler, eşkıyaların katil, kaçakçı, soyguncu, tecavüzcü, mütecaviz, hapishane ve/veya asker kaçağı olarak arandıklarını bildiriyordu:

“Güneydoğu’da 11 Şaki Yakalandı: (...) Yakalananlardan üçü cinayetten, dördü kaçakçılıktan sanıktır. (...) Dağ hareketına elverişli teçhizatla donatılmış jandarmaların takip edecekleri şakiler listesinde 120 isim vardır. Bunların yarısından çoğu kaatil, kaçak, soyguncu ve mütecavizdir.” (Milliyet, 29.05.63: 1, 7) (Van, Muş, Diyarbakır, Urfa, Mardin: 1963)

“Karagöz Çetesinin Reisi Abdürrahim Karagöz geçenlerde İran’a afyon kaçırırken (...) jandarmaların pususuna düştü ve yakalandı.” (Milliyet, 31.07.63: 3) (Van: 1963)

Bölgeden gelen haberlere göre, eşkıyalar yalnızca Devlet güçleri ve köylülere karşı değil, aynı zamanda nüfuz bölgelerinin paylaşımı konusunda kendileri içinde de çatışıyordu. Dahası, eşkıyalık salgınının dağlardan karayollarına yayılması sonucu, Devlet görevlileri ve basın mensupları da dahil olmak üzere, Doğu’da yolculuk eden herkes, eşkıyaların doğal kurbanlarına dönüşüyordu:

“Siirt’te Bir Günde 6 Eşkıya Yakalandı” (Milliyet, 10.09.64: 3) (Siirt: 1964)

“İki Şaki Çetesi Çarpıştı” (Milliyet, 03.01.66: 1) (Siirt: 1966)

“Ahlal’la Adilcevas yolu üzerinde şakiler yol kesmişler, gelen geçen arabaları soymuşlar. İşin hazin tarafı soyulanlar içinde Van vilayeti Jandar-

ma Kumandanı Albay Ethem Derinçay da var.” (Ulunay, 1966a: 2) (Bingöl: 1966)

“Köylü ve Jandarma ile Çarpışan Azılı Bir Eşkîya Öldürüldü” (Milliyet, 17.07.66: 1) (Muş: 1966)

“Doğu’da Otomatik Silahlı Eşkîya Güpegündüz Yol Kesti: Muş-Tatvan Yolunda 50 Kişi Soyuldu”² (Milliyet, 02.07.67: 1, 7) (Muş: 1967)

“Şakiler, yolcuların 1117 lirasını alıp, cınlıçplak soyarak koşturdular ve kaçtılar.” (Milliyet, 29.09.69: 7) (Bitlis: 1969)

“Eşkîyalar Pars köyünden, para vermek istemeyen Hacı Yusuf Sarı’nın derisini yüzerek öldürmüşler ve kaçmışlardır.” (Milliyet, 29.09.69: 7) (Bitlis: 1969)

“(…) İki eşkîya çetesi arasında 4 saat süren kanlı bir çarpışma olmuş ve bu çatışmada, 10 kişi ölmüştür.” (Milliyet, 29.09.69: 7) (Bitlis: 1969)

Kırdan kente kadar bütün ülkede kamusal düzenin ortadan kalktığı 1970’lerde, Kürt bölgelerindeki eşkıyalık salgını, gerçekleştirilen günlük askerî operasyonlar, düzenli olağanüstü hal ilanları ve komando birliklerinin oluşturulmasına rağmen, varlığını korumayı başarmıştır:

“Bakan: ‘Eşkîya kalmadı’ derken 2 araç silahlı tecavüze uğradı.” (Milliyet, 18.07.70: 1, 9) (Diyarbakır, 1970)

İşte, basında geniş yer bulan tüm bu çeşitli eşkıyalık olayları, 1950’ler sonrası Türkiye’inde eşkıyalığın gerçekleştiği zaman ve mekân üzerine kaba, ama anahtar nitelikte bir giriş sağlamaktadır. Olgunun mekânsal yönüyle ilgili olarak, ulusal basında eşkıyalık olarak adlandırılan tüm olayların neredeyse tamamıyla Türkiye’nin Kürt bölgelerinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Dahası, çeşitli Doğu vilayetlerinin kesiştikleri merkezde yer alan coğrafi özelliği ile Siirt’in eşkıya faaliyetlerinin ve Devletin eşkıyalığa karşı yürüttüğü askerî operasyonların kalbi olarak belirdiği anlaşılmaktadır. Gerçekten de, Siirt dönemin en kötü şöhretli hapisanesine ev sahipliği yapıyor ve muhabirler, bu hapisanede yatan Davudo gibi ünlü eşkıyalarla röportaj yapabilmek için birbirleriyle yarışıyorlardı.³ Diğer taraftan, olgunun zamansal yönüyle ilgili olarak, eşkıyalık olaylarını bildiren haberlerin basında belirme sıklığı, 1950’lerde yeniden ortaya çıkan eşkıyalık hastalığının 1960 ve 1970’lerde bir salgına dönüştüğü ve 1980’lerin ilk yıllarında ise birdenbire

2 Aynı eşkıyaların daha jandarmanın bölgedeki araması sürerken gazetecilerle röportaj yaptıkları ve açıklamalarında Devleti tehdit edip onunla dalga geçtikleri bile iddia edilmişti. (Ulunay, 1967a: 2)

3 Siirt hapisanesinde yatan dönemin iyi ve kötü şöhretli eşkıyalarıyla yapılan bir röportaj için, bkz. (Kılıçcıoğlu, 1963: 5).

ortadan kaybolduğudur. Eşkıyalık olgusunun gerçekleştiği zaman ve mekân üzerine belirtilen tüm bu temel noktalar, eşit bir şekilde, açıklanmaya muhtaç gözükmemektedir.

Ulusal yazılı basında eşkıyalık söylemi

Bir öngörü(süzlük): "Cumhuriyet Türkiye'sinde eşkıyalık, münferit ve bireysel vakalar olarak var olabilir"

1950'lerin ilk yıllarında birçok köşe yazarı, ulusal basında belirtmeye başlayan eşkıyalık olgusunu, münferit bireysel olaylar olarak yanlış yorumlamıştı. Bu yazarlara göre, Anadolu reayasının unutulmaya yüz tuttuğu Osmanlı Devleti'nin tersine, Cumhuriyet hükümeti bilinçli köylüler yarattığından kitlesel bir olgu olarak eşkıyalık, köylülerin örgütlü mücadelesi ile çoktan ortadan kaldırılmıştı. Dolayısıyla, mevcut Cumhuriyet koşulları altında eşkıyalık, ancak istisnai münferit olaylar olarak var olabilirdi. (Pençe, 1950a: 2) Ulusal basında yol kesme olaylarının yer almaya devam etmesi karşısında başka bir köşe yazarı ise eşkıyaların yöntemlerini değiştirdiklerini savlamaktaydı. Bu yazara göre köylüler, Cumhuriyet sayesinde bilinçli cemaatlere dönüştüklerinden eşkıyalar, örgütlü doğalarından ötürü zor hedefe dönüşen köylüler yerine, yolcuları hedef almak üzere dağlardan otoyollara doğru yönelmek durumunda kalmıştı. (Nevruzoglu, 1951: 4)

Cumhuriyet dönemi eşkıyalık üzerine yapılan tüm bu akıl yürütmelerin birer öngörüsüzlük örneği olduğu, hızla kitlesel bir olguya dönüşen eşkıyalığın bütün Kürt vilayetlerini saracağı gelecek on yıllarda açıkça görülecekti. Nitekim, kısa zaman içinde, "eşkıya kaç, jandarma tut" dönemin çocuklarının en popüler oyunu haline geliyor ve köşe yazarları, okuyucularına iletmek istedikleri siyasal ve sosyal mesajları, popüler eşkıya teması üzerinden vermeye başlıyorlardı. Örneğin, eşkıyaların karşılaştıkları bir öğretmeni soymak yerine, ona para verdikleri eşkıya fıkraları üzerinden, öğretmenlerin kötü çalışma koşulları alaya alınıyordu. (Pulur, 1969: 7) Politikacı ve iş adamları, takım elbiseli eşkıyalar olarak resmedilirken (Milliyet, 06.08.62: 2) kadınlar, alaycı bir şekilde, eşkıyalardan daha tehlikeli bulunuyordu:

"Kadınlar, eşkıyadan da tehlikelidir. Çünkü eşkıya "Ya paranı, yahut canını!" talebinde bulunur. Kadınsa: Hem paramızı hem canımızı ister!" (Cem, 1956: 3)

**Toplumun yozlaşması söylemi:
"Eşkialık yozlaşmış, şövalyelik çağı kapanmıştır"**

Toplumdaki etik normları yeniden üretmeye kendilerini adanmış köşe yazarlarının makalelerinde şimdiki zamanı, altın bir geçmişin lanetli yozlaşması olarak kötüleyen klasik nostaljik bakış açısı göze çarpıyordu. Gerçekten de birçok yazar, geçmişin eşkıyalarını ezilenlerin kahramanı olarak resmederek eski yılların eşkıya mitini kabul ederken kendi çağdaş eşkıyalarını azgın suçlular olarak reddediyor, hep bir ağızdan eşkıyalık çağının kapandığını ilan ediyorlardı.

Eşkialığın yozlaşması, özellikle eşkıyaların kadına ve ölüme karşı tutumlarındaki değişim üzerinden gösteriliyordu. Bu yazarlara göre, geçmişin "gerçek" eşkıyaları, kadınların ne parasına ne de bedenine dokunurken çağdaş eşkıyalar, en düşük etik standartlara bile sahip olmayan caniler, soyguncular ve tecavüzcülerdi. (Pençe, 1950b: 2, 1951b: 2) (Nevruzoglu, 1952a: 3, 1952b: 3) (Ulunay, 1958a: 3, 1962c: 3) Benzer bir şekilde, öncekilerin kendi ölümlerini şövalyece karşılamalarından ötürü halkın gözünde efsaneleştikleri savunuluyor, sonrakilerin ise birer korkak suçludan ibaret oldukları tekrar tekrar dillendiriliyordu. (Ulunay, 1958b: 3)

**Eşkuya mitinin reddi:
"Eşkuya sevgisi utanç verici ve tehlikelidir"**

Ulusal basında yurt içi ve yurt dışı eşkıyalık olaylarının geniş yer bulması, birçok köşe yazarının eşkıyalara yönelik kamuoyunda duyulan hayranlık ve sevgiyi sorgulamasına yol açıyordu. Çakırcalı ya da Sicilyalı Giuliano gibi ünlü eşkıyalara duyulan popüler hayranlığı, utanç verici ve tehlikeli bulan bu yazarlara göre bu ilgi, yalnızca sıradan insanların olağanüstü işler başarmış kişilere duydukları gizli kıskançlığı göstermiyor, aynı zamanda halkın kamu düzenine karşı ayaklanma ve hükümet ile onun güvenlik güçlerini aşağılama konusunda hissettikleri anarşik arzuyu da ifşa ediyordu. (Pençe, 1951a: 2) (Ulunay, 1953: 2) (Altan, 1961a: 2) Örneğin, bir ebeveynin Koroğlu efsanesinin çocukları üzerindeki olumsuz etkileri üzerine *Milliyet* gazetesine gönderdiği şikâyet mektubu karşısında, "Halkın Sesi" köşesinin yazarları bu ünlü eşkıyanın bir kahraman olmaktan çıkarılması gerektiğini haykırıyorlardı:

"Hiç ahlaksız bir eşkıya kahraman hem de milli kahraman olur mu?" (*Milliyet*, 12.10.51: 2)

Aslında, Batılı yazılı basının eşkıya mitinin köylüler için taşıdığı anlamı, hiçbir şekilde kavrayamadığı açıktı. Yine, *Milliyet* gazetesinin bir köşe yazarı,

bu basit suçlular hakkında sayısız efsanelerin var olması karşısında her gün hak, hukuk ve düzen için şehit olan jandarmaların, bu gerçek kahramanların kutsallığının görmezden gelinmesi konusunda taşıdığı seçkin kafa karışıklığını açıkça itiraf etmekten çekinmiyordu. (Ulunay, 1957: 3, 1958b: 3, 1959: 3, 1960a: 3) Devletin eşkıyalığa karşı yürüttüğü mücadeleyi adı konmamış bir milli savaş olarak gören bu yazar için, jandarmalar, bu “bilinmeyen kahramanlar”,

“asla mütarekesi, müsalahası olmayan bir harbin daimi arslanlarıdır.” (Ulunay, 1964c: 3)

Benzer bir şekilde Peyami Safa, Cumhuriyet’in ilk yıllarında eşkıyalık salgınının ortadan kaldıran jandarmaları, köylülerin gerçek, ama hakkı verilmemiş kahramanları olarak ilan ediyordu. (Safa, 1959: 2)

Kanun ve düzenin bekçileri olarak tanımlanan jandarmalar karşısında, Kürt köylülerinin ise “hangi kanun ve düzen?” ve “ortada bir kanun ve düzen varsa sizin olmalı, çünkü bizim olmadıklarından eminiz” diyerek eşkıya mitini yeniden sahiplenecekleri görülecekti.

Kürt eşkıyalığının durdurulamayan yükselişi üzerine ulusal yazılı basında yer bulan açıklama çabaları

İlham: “Merkezî hükümetin aczi”

1960’ların ilk yıllarında hükümet temsilcileri, bir yandan muhalefet partilerinden yükselen eleştirileri savmak üzere eşkıyalık salgınının gerçek boyutlarını hafife alan açıklamalarda bulunurken diğer yandan bölgede sayısız askerî operasyonlar gerçekleştirmeye başlamışlardı bile. Nitekim, hükümetin kamuoyu açıklamalarının tersine, bölgenin yerel yöneticileri, Doğu vilayetlerindeki eşkıyalık salgını yüzünden kamu düzeninin ortadan kalktığını defalarca vurguluyorlardı. Hükümet yetkilileri ile yerel yöneticilerin açıklamaları arasındaki bu açık çelişkiden yola çıkan köşe yazarı Çetin Altan, ekonomik krizden kaynaklanan Güneydoğu vilayetlerindeki açlığın doğrudan eşkıyalığı beslediğini ve devletin bölgede insani yaşam koşullarını sağlamak bir yana, yöre insanının can ve mal güvenliğini koruyarak kamusal barış ve düzeni yerleştirmek konusunda ne istekli ne de yeterli olduğunu savunuyordu. (Altan, 1962a: 2)

Nitekim, dönemin günlük gazetelerinin çeşitli manşet, haber ve köşe yazıları, merkezî hükümetin Doğu vilayetlerindeki eşkıyalıkla mücadelede yetersiz kaldığını ifşa ederken salgının gerçek boyutlarını da gözler önüne sermiş oluyordu:

“Tren yolunun bittiği yerden itibaren eşkıyaların hükümrânlık sürdüğü bölgeler başlar.” (Çapın, 1962 (V): 3)

“Doğu’ya Dehşet Saçanlar: Dağlar Eşkîyalarla Dolu” (Çapın, 1962 (VII): 3)

“Bugün erbab-ı namus elleri bağlı olarak şerirlere yem olmuştur, bu güzel memleket şakilerin, haydutların, hırsızların cenneti haline gelmiştir.” (Ulnay, 1962a: 3)

“Dahili huzur ve asayiş diye bir şey yoktur. Anadolu’da eşkıya, halkı dağa kaldırıp haraca kesiyor.” (Ulnay, 1962b: 3)

“Doğuda on iki yaşındaki çocuklar çete kurup yol kesmeye başlamışlar. Hükümetimiz Koçero seviyesindeki eşkıyalık ile uğraşamayınca, eşkıyalık nezaket gösterip onun uğraşabileceği bir seviyeye indi.” (Milliyet, 15.09.62: 1)

“Şimdi artık sade Koçero değil, İçişleri Bakanı da bulunamıyor.” (Milliyet, 17.10.63: 1)

“Şark vilayetleri eşkıya ile doldu. Her gün yollar kesiliyor, otobüsler soyuluyor.” (Ulnay, 1964b: 3)

“Anadolu’yu istila eden şekavet meselesi (...)” (Ulnay, 1965a: 2)

“Doğu’da İki Şaki Dağları Paylaşamıyor” (Milliyet, 06.04.66: 3)

“Van’da haydutlar tarafından soyulan 34 yaşındaki İhsan Turunç adında bir şoför, “Eşkıyanın faaliyeti önlenmezse mesleğini bırakacağını” söylemiştir.” (Milliyet, 23.10.66: 7)

“(Aranan eşkıya) Hakimo, Oğlunun Düğününe Geldi” (Milliyet, 12.12.66: 1)

Gerçekten de, 1960’larda Doğu vilayetlerinde eşkıyalık olayları öylesine yaygınlaşmış ve yayılmıştı ki *Milliyet* gazetesi, 1 Ocak 1967’de genel asayişsizliği geride kalan yılın olayı olarak ilan ediyordu:

“Asayişsizliğin bu kadar konuşulduğu ve endişe yarattığı bir yıl olmamıştır. 1966’da eşkıyalar yalnız dağlarda ve Anadolu yollarında değil, şehirlerde de kol dolaşmıştır.” (Milliyet, 01.01.67: 5)

Nitekim, 1960’larda köşe yazarları, merkezî hükümete karşı yaptıkları eleştirinin dozajını arttırmışlardır. Örneğin, yerel tanıklıklara dayanarak Altan, Doğu bölgelerinde yalnızca dağların değil, karayollarının da jandarmalar yerine, eşkıyalar tarafından kontrol altında tutulduğunu yazıyordu. (Altan, 1963: 2) Yine başka bir köşe yazarı, Doğu bölgelerinde güvenli bir şekilde yolculuk edebilmek için, jandarma korumasına ihtiyaç duyulmasını, Tür-

kiye'nin "acı gerçeği" olarak ilan ediyordu. (Çapın, 1964a: 1, 7) Gerçekten de, bölgede haber yapan ulusal ya da uluslararası basın mensupları, eşkıyalık olaylarının bilfiil kurbanlarına dönüşebiliyorlardı. (Milliyet, 04.09.63: 5)

Eleştirinin sertleşmesi, Hükümet yetkililerini eşkıyalığın arkasında, değişmez amaçları Devlet otoritesini küçük düşürmek olan alışılmış iç ve dış düşmanları arama işine itiyordu. Örneğin, İçişleri Bakanı Kemal Sahir Kurutluğu (Haziran-Ekim 1962), eşkıyalığın önlenmesi için bölge valileri ile toplantıda bulunurken 7-8 km ötede dört eşkıya, tek bir gün içinde bir dizi soygun gerçekleştirmişti. Soygunların zaman ve mekânını manidar bulan Bakan, bu olayın basit bir soygun olmaktan öte, Türkiye'nin düşmanları tarafından tasarlanmış Devlete karşı bir güç gösterisi olduğunu ilan edecekti. (Milliyet, 29.07.62: 1, 7) Yine, Siirt valisinin bölgedeki karakolların kaldırılması için bölge eşkıyaları tarafından tehdit edildiği yönündeki dedikodular karşısında köşe yazarları, Doğu vilayetlerindeki eşkıyalığın Devlete karşı bir isyan olarak anlaşılıp derhal yok edilmesi gerektiğini savunuyorlardı.⁴ (Ulunay, 1965b: 2)

Aslında tüm bu olaylar, merkezî hükümetin eşkıyalık ile mücadelede ortaya çıkan bariz aczine işaret ediyordu. Bu yetersizlik karşısında muhabirler ve köşe yazarları, bölgedeki askerî güçlerin yalnızca sayılarının artırılarak değil, aynı zamanda en üstün teknik yetenek ve araçlarla donatılarak güçlendirilmesini öneriyorlardı. Söz konusu yazarlara göre, güvenlik güçlerinin mevcut teknik yetersizliklerinin çözülmesi, Doğu vilayetlerinde eşkıyalığın ortadan kaldırılması ve kamu düzeninin yeniden kurulması için yeterliydi. (Milliyet, 04.07.62: 3)

Yine, devletin aldığı çeşitli askerî önlemlere rağmen eşkıyalığın 1960'ların sonlarında dahi varlığını korumaya devam etmesi, Tarık Zafer Tunaya'nın iktidardaki Adalet Partisi'ni (AP), özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tek parti yönetimine kıyasla, aciz bir hükümet olarak değerlendirmesine yol açmaktaydı:

"Kendi kendimize sormak gerek: 1924'lerde ve daha sonra, yol, geçit namına bir şey yokken, Atatürk Türkiye'sinde bu kadar iç isyan bastırılabilirdi de, o zamana oranla daha ileri bir teknik, daha fazla ulaştırma ve haberleşme olanaklarına ve araçlarına kavuştuğumuz bir dönemde iki eşkıya çetesi bastırılmıyor." (Tunaya, 1969: 2)

4 Ulunay'a gönderdiği mektubunda Siirt Valisi, eşkıyaların kendisini tehdit ettiği dedikodularının uydurma olduğunu ve Siirt vilayetindeki eşkıyalık olaylarının hem şerirlere karşı yürütülen amansız mücadele hem de bölgenin kalkındırılması konusunda takınılan kararlılık sonucu büyük ölçüde azaldığını yazacaktı. (Ulunay, 1965c: 2)

Hayret: "Köylüler eşkıyaları neden destekler?"

Merkezî hükümetin aczi üzerine yapılan bu vurgu dışında, ana akım ulusal yazılı basının köşe yazarları, Devletin gerçekleştirdiği sayısız askerî operasyonlara rağmen varlığını güçlenerek koruyan Doğu'daki eşkıya olgusu üzerine, daha başka "açıklamalar" da öne sürüyorlardı. Bu anlamda, yöre halkının eşkıyalara verdiği destek, en temel tartışma konularından biriydi. Gerçekten de, bölgede görev yapan askerî seçkinler, nesnel ya da öznel çevresel desteğin eşkıya olaylarının artışında yaşamsal önemde olduğunu savunuyorlardı. Örneğin, ismini vermek istemeyen bir binbaşı, *Milliyet* gazetesine şu samimi itirafta bulunuyordu:

"Gerçek korkunçtur ama adamlar bizden üstündür. Bunu kabul etmek gerek.. Fizikman üstün, arazi bilgisi bakımından üstün, espionaj⁵ bakımından üstün.. Çevre bizimle, kanunla birlik değil.. Onların rahat jandarma vurma yeteneği var.. Bizimse rahat eşkıya vurma yeteneğimiz yok.." (Çapın, 1964a: 7)

Batılı bakış açısından, eşkıyaları hep kendi çıkarları için kullanmış derebeylerinin onların birincil destekçileri olmaları anlaşılabiliriyordu. Nitekim, bölge muhabirleri, birçok ağanın eşkıyalara verdikleri gizli destekten ötürü tutuklandıklarını yazmaktaydılar: (*Milliyet*, 21.11.60: 3) (*Milliyet*, 04.07.62: 3) Ancak, köylülerin eşkıyalara yönelik olumlu tavrı, ulusal basın için asil bilmeceyi oluşturmuyordu:

"Bilmece: Halk Hem Eşkıyayı Besliyor Hem de Ondan Korkuyor." (Tokatlı, 1962: 5)

Aslında, eşkıyalara karşı önlemler alınması için merkezî hükümete sayısız dilekçeler gönderen yöre köylülerinin eşkıyaları desteklemekle kalmayıp onlar arasındaki bazı figürleri kendi kahramanları olarak mitileştirmesi, gerçekten de bir bilmeceydi. Ulusal basında söz konusu açık çelişki üzerine çeşitli açıklamalar getiriliyor; ancak çok azı, Devletin bölgede eşkıyalığa karşı yürüttüğü siyasete odaklanıyordu.

Köşe yazarlarının çoğu, köylülerin eşkıyalara verdiği desteği, cahilce ve faydacı bir davranış olarak görüyorlardı; çünkü, bu yazarlara göre köylüler, hem eşkıyaların cesaretine hayran oluyorlar hem de onların koruması ve hatta yardımını elde etmeyi umuyorlardı. Yani Devlet, yöre halkının eşkıyalara verdiği desteği kesmek istiyorsa eşkıyaları oldukları gibi, yani sefil ve aşağılık yaratıklar olarak ifşa etmeliydi:

5 "Casusluk".

“Eşkîya koskoca bir devletle uğraşıyor, bunların daima temasta oldukları köylüler bu hareketi evvela büyük bir cesaret olarak kabul ederler. Sonra 100 de 100 eşkıyalık kavaidine riayet eden şakiler daima temasa mecbur olduğu köylülere hiçbir zaman husumet etmez. Hatta elinden geldiği kadar köylüye yardım dahi eder. (...) Hele yakalansınlar, bileklerine kelepçe geçsin, o zaman nasıl sefil ve zelil olduklarını görürsünüz.” (Ulunay, 1967a: 2)

Başkaca yazarlar ise köylülerin verdikleri bu desteği, gönüllü bir tercih olmak yerine, cebri ve kaçınılmaz bir davranış şekli olarak yorumluyordu. Aksi takdirde, bu yazarlara göre köylüler, öldürülmekle tehdit ediliyorlardı. (Milliyet, 08.08.62: 5)

Köşe yazarlarının neredeyse tamamının köylülerin eşkıyalara verdikleri maddi ve manevi destek karşısında takındıkları şaşkınlık karşısında, yöre halkının bu basit suçlulara yönelik duyduğu hayranlığın arkasında Devlete karşı yükselen Kürt hoşnutsuzluğunu ayırt edebilen pek az yazardan biri Çetin Altan’dı. Altan’a göre, halkın Devlete karşı duyduğu soğukluğun temelinde, en azından insanların en temel güvenlik haklarını sağlayarak Devleti halkın devletine dönüştürmesi gereken yöneticilerin yeteneksizlikleri yatmaktaydı. (Altan, 1962c: 2)

Teklif: “Hepsini sallandırın!”

Hem kırsal hem de kentsel alanda yükselen bir eğilim gösteren eşkıyalık suçunun yok edilmesi noktasında, ulusal yazılı basında sürekli dillendirilen bir başka söylem, ceza kanununun yeniden düzenlenmesi ve tereddütsüz uygulanmasının gerekliliği üzerineydi.

Örneğin, *Milliyet* gazetesinin bir köşe yazarı, modern Türkiye’de eşkıyalığın yeniden ortaya çıkmasını, Osmanlı Devleti’nde kamu düzeninin tamamen ortadan kalktığı IV. Murat dönemi ile benzeştiriyordu. Yazara göre, ıppıkı yirmi bin insanı hiçbir tereddüde düşmeden idam ederek kamu düzenini yeniden kuran Sultan Murat gibi, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti de, hem kır hem de şehir eşkıyalarına karşı kanunun imkân verdiği azami güçle yanıt vermeliydi. (Danışmend, 1950: 3) Yine, modern Türkiye’de yozlaşmış bir eşkıyalığın yükselişini Osmanlı Devleti’nde Yeniçeri kurumunun bozulmasıyla ilişkilendiren bir başka yazar, demokrasinin erbab-ı namusun hakkı için şerirlerin yok edilmesi amacıyla her türlü önlemin alınmasını asla engelleyemeyeceğini savunmaktaydı. (Milliyet, 06.09.50: 1) Nitekim, eşkıyalık olaylarının her türünde idam cezasının uygulanması ile ceza hukukunun ağırlaştırılması için getirilen bu öneriler, cezalandırmanın her zaman kesin ve doğrudan olduğunun savunulduğu “gelişmiş” Avrupa demokrasilerine atıfla meş-

rulaştırılıyordu. (Ulunay, 1955: 3) Dahası, iktidardaki Demokrat Parti'nin (DP) bir milletvekilinin (Fahri Ağaoğlu)

“hırsızlık, dolandırıcılık, meyva çalmak, yağma, yol kesmek, hürriyeti tahdit, dilencilik, dilencilige teşvik”

gibi suçlar için dayak cezasını öngören kanun teklifi, bedensel cezanın demokrasi ile hiçbir şekilde çelişmediğini ve İngiltere gibi bir demokrasi tarafından uygulanan bu cezalandırma yönteminin toplumun şerirlerden temizlenmesi için Türkiye’de de kullanılması gerektiğini savunan köşe yazarı Ulunay tarafından yürekten destekleniyordu. (Ulunay, 1956: 3) Hatta söz konusu yazar, Ağaoğlu’nun yalnızca falaka üzerinde durarak dayak cezasını hafifletip etkisizleştirdiğini düşünerek önemli eşkıyalık suçları için, kırbaç cezasını da öne sürmekteydi. (Ulunay, 1956: 3)

Ulusal yazılı basının söyleminde, eşkıyaları ölü ya da diri ele geçirerek “etikisiz hale getirmek”, kesin çözüm olarak görülmüyordu. Yalnızca şerirleri tek tek avlayarak değil, aynı zamanda herkese bir ibret örneği sunarak eşkıyalığın ortadan kaldırılması için,

“kanunu bütün şiddeti, hatta dehşeti ile tatbik etmeli.” (Ulunay, 1962c: 3)

Osmanlı Devleti’nde eşkıyalığın yok edilmesinde yol kesme suçları için uygulanan idam cezasının etkinliğini anımsatan Ulunay, yaşın yanında kurunun da yanması pahasına, Devletin elindeki en baskıcı yöntemleri kullanması gerektiğini savunuyordu. (Ulunay, 1962c: 3) Nitekim, yol kesme (Kuttâ-ı-tarik) suçu için idam cezasını açıkça destekleyen aynı köşe yazarı, geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemleri boyunca eşkıyaları avlamak üzere kurulmuş özel askerî birliklerin yeniden oluşturulması gerektiğini de tekrar tekrar yazıyordu. (Ulunay, 1958c: 3, 1966a, 1966c: 2) Yine ilerleyen yıllarda, jandarmaların eşkıya avlarında verdiği zayıtın artışı karşısında Ulunay, eşkıyaların canlı yakalanmasının arkasındaki mantığı anlamadığını ve onların görüldükleri an ve yerde, vurulup öldürülmesi gerektiğini savunacaktı. (Ulunay, 1967b: 2)

Eşkya salgınının ortadan kaldırılmasında başka bir köşe yazarı, yakalanan eşkıyaların elleri, ayakları ve boyunlarına dolandırılmış zincirlerle hakla teşhir edilmesini emreden II. Abdülhamid’in uyguladığı sert yöntemleri önermekteydi. Bu teşhirin amacı, eşkıyaları en sefil ve zelil hallerinde halk önüne çıkararak kahraman eşkıya mitini yansıtlama, böylece başka kimsenin devlet otoritesine karşı isyan etmeye cesaret edememesini sağlamaktı. (Nevruzoglu, 1951: 3) Devlet yöneticileri bu öneriyi hiçbir şekilde aşırı bir önlem olarak görmemiş olacaklar ki öldürülen eşkıyaların cesetleri ve yakalananların zincirler içindeki bedenleri, 1980’lere kadar ulusal yazılı basını süslemeye

devam edecekti. Aslında, Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasal seçkinleri, kullarına sarsılmaz Devlet otoritesini –onların kahraman olarak bellediklerinin salt sefil köleler olduğunu kanıtlayarak– açıkça göstermek için az bulunur bir fırsat olan bu suçluların teşhiri geleneğinin anlamını gerçekten kavramışa benziyorlardı. Gerçekten de, olağanüstü iç savaş koşulları dışında eşkıyalıkla mücadele, Devletin kendisini günlük ve sıradan hayatta nihai efendi olarak teşhir etmesi ve efendiliğinin arkasındaki somut nedenleri, bütün çirkinliği ve çıplaklığıyla yeniden sergilemesi için bulunmaz birer fırsattı. Daha geniş anlamında, “adi” ve “sıradan” suça yönelik yasanın yürüttüğü mücadele, iktidarın yeniden inşasında bir taze kan kaynağı olagelmışti.

Eşkıyalara karşı daha sert önlemler alınmasını öneren bütün bu yazarlara karşı, az sayıda olan başka bir grup, sorunun çözümünde, eşkıyaların disiplin üzerinden topluma entegrasyonunun önemini vurgulamaktaydı. Bu yazarlara göre ceza, suçlunun yıkımını değil, onun iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılmasını amaçlayan bir ilaç olarak anlaşılmalıydı. (Ferdî, 1953: 2)

Türk Ulus-Devleti'nin son Kürt eşkıyalığına “karşı” mücadelesi

Bölge nüfusunun silahsızlandırılması ve devletin Kürt halklarına karşı duyduğu güvensizlik

Türkiye'nin Kürt bölgelerinde eşkıyalık olaylarının yükselişi, 1952 yılında Ulusal Meclis'te, Doğu vilayetlerinde bozulan kamu düzeni üzerine iki soru önergesi verilmesine yol açmıştı. Söz konusu soru önergeleri, doğrudan, muhalefetteki CHP'li bir milletvekilinin (Hüseyin Cahit Yalçın) partisinin resmî gazetesi *Ulus*'ta yayımladığı isimsiz bir mektuptan doğmaktaydı. Bu mektubun en vurucu kısmında, Doğu'daki asayişsizlik üzerine şunlar söylenmekteydi:

“Erzurum ve Ağrı çevresinde bulunan köylüler harekete hazır bir ordu gibi silahlanmışlardır.” (*Milliyet*, 08.05.52: 7)

Mektupta, Doğu vilayetlerindeki asayişsizlik ve “kaçakçılığın” yükselen eğilimi vurgulanıyor ve Türkiye'de demokrasinin anarşi anlamına gelip gelmediği kinayeli bir şekilde soruluyordu. (*Milliyet*, 08.05.52: 7) Soru önergelerine verdiği yanıtta DP'li Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, toplanan silahların sayısındaki artışı gösteren istatistiksel veriler üzerinden, nüfusun silahsızlandırılması konusunda elde ettikleri başarıyı anlatıyordu. Ayrıca Ağaoğlu, Doğu'daki “kaçakçılığın” DP iktidarı ile ortaya çıkmadığını ve bu kandanışı mesleğe karşı mücadelelerinin aman vermez bir şekilde devam et-

tiğini belirtiyordu. (Milliyet, 08.05.52: 7) Yine, DP Van milletvekili İzzet Akan, mecliste yaptığı konuşmada, Doğu'daki asayişsizlik haberlerini yalanlıyor, Doğu vilayetlerinin DP iktidarı ile hızla kalkındığını ve bölgenin, ülkenin en huzurlu ve güvenli bölgelerinden biri haline geldiğini savunuyordu. (Milliyet, 08.05.52: 7) Benzer bir şekilde, Sağlık Bakanı Hayri Üstündağ (1950-1954), Van'da yaptığı bir konuşmada, DP iktidarı ile birlikte eşkıyalığın Doğu vilayetlerinde tamamen ortadan kalktığını savunmaktaydı. (Milliyet, 14.08.52: 1, 7)

İşte, Türkiye'nin Doğu bölgelerindeki asayişsizlik meselesi üzerine yapılan bu can alıcı Parlamento tartışmalarının satır aralarındaki ayrıntılar, Türk ulus-devletinin gelecek yıllarda Kürt bölgelerinde yürüteceği siyasetin şifrelerini çözmek için değerli ipuçları saklamaktaydı. Nitekim, Yalçın'ın Kürt köylülerinin silahlanmasını "harekete hazır bir ordu" olarak resmetmesi, yalnızca DP liderliği altındaki Türkiye'yi yıkılmanın eşiğine gelmiş anarşik bir ülke olarak gösterme niyetinden kaynaklanmıyordu. Bu açıklama, asıl olarak, CHP tarafından Meclis'te temsil edilen Kemalist siyasal seçkinlerin Kürt nüfusuna karşı duydukları güvensizliğin bariz bir itirafıydı. Nitekim, Ağaoğlu mecliste yaptığı konuşmada, Yalçın'ın bahsettiği bu ordunun nereye doğru harekete hazırlandığını sormuş ve Türkiye'de bir 31 Mart olayının daha yaşanmayacağını savunmuştur. (Milliyet, 08.05.52: 7) Her ne kadar Ağaoğlu meselenin can alıcı noktasına değinmekten çekinmediyse de, yine de, tarihsel referans olarak doğrudan ilgili olan Şeyh Said İsyanı yerine, oldukça ilgisiz kalan 31 Mart olayını örnek vermeyi tercih etmiştir. Nitekim, Ağaoğlu'nun ifade ettiği gibi DP iktidarı, CHP'nin tek parti döneminde başlatılan nüfusun silahsızlandırması politikasını devam ettirmekle övünmekteydi. Diğer bir deyişle, iktidardaki DP ile muhalefetteki CHP seçkinleri arasındaki bu ateşli tartışma, Devletin Doğu vilayetlerinde yürüttüğü silahsızlandırma siyasetinin doğrudan bölge halkına olan güvensizlikten doğduğu ve asayişsizlik ve eşkıyalık üzerine yapılan bütün tartışmaların, aslında Devletin kendi güvenlik paranoyasını meşrulaştırmak ve perdelemek için kullanıldığını gösteriyordu.

1960 askerî darbesiyle DP'nin siyasal iktidarının düşüşünden sonra, Türkiye'nin aksayan demokrasisi umudun ve korkunun yeni bir aşamasına girmiş oluyordu. Darbeden önce DP iktidarını açıkça destekleyen ulusal gazeteler, bu kez ülkenin bütün büyük sorunları için DP liderliğini suçlamaya yönelecekti. Gerçekten de ulusal gazetelerde, Yassıada'da yargılanmakta olan DP liderlerinin muhtemel infazlarını cesaretlendirmek ya da meşrulaştırmak için, onları birer günah keçisine dönüştüren yeni köşe yazarları türeyecekti.

Bu bağlamda Çetin Altan, DP iktidarını tek amacı ülkenin kaynaklarını talan etmek olan örgütlü bir eşkıyalık olarak tanımlayacaktı. (Altan, 1960a: 2, 1960b: 2) Faruk Demirtaş ise DP iktidarı ile eşkıyalık arasında kurulan bu

mecazi ilişkiyi gerçek anlamına gelecek şekilde yeniden kuruyordu. Demirtaş, Şeyh Said İsyanı'nın elebaşlarından olan ve bölgesinde uzun süredir eşkıya çetelerini himaye eden Diyarbakırlı zalim bir ağa olan Zülkûf Karındaş'ın DP iktidarı tarafından desteklendiğini yazıyordu. Demirtaş'a göre, bu şeytan üçgeninde eşkıyalar, en masum olan kişilerdi; çünkü onlar, DP iktidarı tarafından oy karşılığı desteklenen ağaların himayesinde etkinlik gösteriyorlardı. (Demirtaş, 1960: 3) Diğer bir deyişle, Demirtaş'a göre, DP'nin örgütlü bir eşkıya çetesi olarak nitelendirilmesi, basit bir alegoriden ibaret değildi; tam tersine, CHP'nin tek parti hükümeti döneminde ortadan kaldırılan eşkıyalığın Doğu bölgelerini yeniden istila edişinin arkasında, Devleti yönetenlerin toplumda bir suç ağı kuran ve ülke kaynaklarını talan eden büyük eşkıya reisleri olmaları gerçeği yatıyor; bu bağlamda da bu benzetme, mevcut gerçekliğin en doğru ifadesi oluyordu.

Doğu vilayetlerindeki asayişsizliğe karşı siyasal seçkinlerin yürüttüğü en temel politikalarından biri, yöre nüfusunun silahsızlandırılması olduğundan; ulusal basının köşe yazarları, 1960 askerî darbesinden sonra ortaya çıkan yeni siyasal iktidarı bu can alıcı siyaseti kararlılıkla devam ettirmek konusunda uyarıyorlardı. Örneğin Altan, silahlı bir halk tarafından meskün olunan ve eşkıya çeteleri tarafından istila edilmiş Güneydoğu vilayetlerinde, silahsızlandırma politikasının uygulanmasının acil gerekliliği üzerine yazmaktaydı. (Altan, 1961b: 2)

Yine de, ulusal basının bütün köşe yazarları, ülke nüfusunun silahsızlandırılması politikasını desteklemiyordu. Örneğin Ulunay, söz konusu siyasetin milletin eşkıyalığa karşı verdiği mücadelede yarattığı olumsuz etkileri vurgulamaktaydı. Bu yazara göre, ancak silahlı bir halk kendini şerirlere karşı koruyabileceği için, toplanan silahlar meşru müdafaa araçları olarak sahiplerine geri verilmeliydi. Bunun için Ulunay'a göre, nüfusun silahlandırılması, eşkıyalık salgınının çözümünün bir parçasıydı. (Ulunay, 1962d: 3) Aslında söz konusu yazarın asıl derdi, Kürt köylülerinin eşkıyalığa karşı silahlandırılması değil, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra toplanan silahların sahiplerine geri verilmesini öngören bir kanun teklifini savunmaktı. (Milliyet, 12.09.62: 1) Yine de, İçişleri Bakanı halka eşkıyalara karşı cesurca mücadele etmelerini salık verdiğinde Ulunay, nüfusun silahlandırılması talebini yenileyecekti. (Ulunay, 1966b: 2)

Daha 1960'ların başlarında ulusal basında yayımlanan haberler, yöre halkını silahsızlandırma politikası karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu yansıtmaya başlamıştı bile. Nitekim, Devletin bölgede yürüttüğü güvenlik politikaları ile Doğu köylüsünün zorunlu silahsızlandırılması ve eşkıyalığa karşı hiçbir ciddi başarının elde edilememesi sonucu, bölge yöre halkı için ironik bir şekilde gittikçe güvensiz hale gelmiş ve tam anlamıyla eşkıyalar ile jan-

darma ateşi arasında sıkışan silahsız köylü, varoluşsal olarak daha kırılgan bir yapıya sahip olmaya başlamıştı:

“Doğu’da Vatandaş ya Silah ya Huzur İstiyor: (...) Vatandaş, emniyetini korumak ve huzurunu elde etmek için silahını istiyordu. Jandarmaya güveni yoktu...” (Tokath, 1962: 5)

Bölge halkından yükselen bu hoşnutsuzluğa rağmen, Devlet yöneticileri için Doğu vilayetlerindeki silahsızlandırma süreci, vazgeçilemeyecek önemdediydi. Gerçekten de, 1962 yılında Doğu vilayetlerindeki asayişsizlik üzerine toplanan Senato görüşmelerinde senatör Burhanettin Uluç, Devletin bölge halkına duyduğu güvensizliği mükemmel bir şekilde örnekleyerek eşkıyalığının arkasında bir isyan arayan aşağıdaki soruyu yöneltmiştir:

“Doğu’daki şekavet, adı bir suç mu yoksa fikir mahsulü hareketler mi?” (Milliyet, 05.09.62: 1)

Kısaca, Türkiye’de Kürt halklarının kaderi, isyan etmedikleri zamanda dahi, Devletin onlara hiçbir şekilde güvenmemesiydi. Onlar, eşkıya olmalarına gerek kalmadan potansiyel birer suçlu ve gerilla olmadan potansiyel birer isyancıydılar. Daha basit bir ifadeyle Türkiye’de Devlet, Kürt halklarını her zaman isyana zorlamıştı. Yine de, eşkıyaların sıradan suçları arkasında bir isyan arayan senatör haklıydı; çünkü, bölgede gittikçe yayılan eşkıya miti, Kürt halkları içindeki Devlete direnme ve karşı çıkma özlemini canlı tutmaya devam ediyordu.

Doğu’da binlerce silaha el konulduğu ve yüzlerce köylünün ruhsatsız silah bulundurmaktan tutuklandığı 1970’lerde (Milliyet, 08.08.70: 3), aşırı sol ve sağ örgütler arasındaki silahlı mücadelenin yükselişe geçmesiyle nüfusun silahsızlandırılması tartışmaları yeniden alevlendi. Milliyet gazetesinde yayımlanan nüfusun silahlanmasındaki artış üzerine akademisyenler arasındaki bir tartışmada, Devlet otoritesinin yokluğu karşısında hep kendisini ağalara ve eşkıyalara karşı korumak durumunda kalmış Türk halkının dünden bugüne silaha eğilimli olduğu savlanmaktaydı. Dolayısıyla, kentsel ve kırsal alanda bozulan kamusal düzenin nüfusun silahlanmasını zorunlu hale getirdiği düşünülüyordu. (Gevgilili, 1970: 9) Benzer bir şekilde Tarık Zafer Tunaya, Devletin hiçbir koruma sunmamasından ötürü, tıpkı Doğu köylüsünün eşkıyalara karşı yaptığı gibi, şehirlerde yaşayan insanların siyasi çetelere karşı silahlanmak durumunda kaldığını yazıyordu. Diğer bir deyişle Tunaya, sosyal sınıflar arasındaki mücadelenin daha önce hiç olmadığı kadar keskinleştiği bir dönemde Devletin halkın güvenliğini sağlayamaması, gerek kentsel gerekse kırsal alanda silahlanmayı, halkın meşru müdafaa hakkına dönüştürüyordu. (Tunaya, 1970: 2)

**Eşkya avının siyasası:
Komando birliklerinin oluşturulması ve
eşkyağa karşı askerî operasyonlar**

1960'ların ilk yıllarında, Kürt vilayetlerindeki eşkıyalık olaylarının çarpıcı artışı karşısında Devlet yetkililerin ilk tepkisi, salgının gerçek boyutlarını reddetmek olmuştur. Örneğin, Siirt'in eşkıya faaliyetlerinin ve eşkıyalığa karşı gerçekleştirilen yüzlerce askerî operasyonun merkezi haline geldiği 1960'ların ilk yarısında, İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu'nun (Kasım 1961 - Haziran 1962) Siirt çevresinde gerçekleştirilen eşkıya avının sıradan askerî operasyonlar olduğu ve bölgede hiçbir olağanüstü durum olmadığını açıklaması, kamuoyunun artan endişesini yatıştırmayı amaçlıyordu. (Milliyet, 29.12.61: 5) Ancak, Bakan'ın yaptığı açıklamalar, bölgeden gelen haberlerle açıkça çelişiyordu. Örneğin, Siirt savcısı, ekonomik kriz ve Devlet'in güvenlik güçlerinin yetersizliği sonucu, bölgede kamu düzeninin tamamen ortadan kalktığını söylemekteydi. (Altan, 1962: 2) Benzer bir şekilde, İçişleri Bakanı, Siirt vilayetinde gasp suçlarının önemli derecede arttığını itiraf etse de, eşkıyalığın ülkenin en kadim suçu olduğu ve jandarma tarafından gerçekleştirilen eşkıya avının sıradan ve münferit gelişmeler olarak anlaşılması gerektiğini savunmaya devam edecekti. Dolayısıyla Bakan, eşkıyalık olaylarını abarttığı ve Devleti aciz gösterdiği suçlamasıyla ulusal basını sert bir dille eleştirecekti. (Milliyet, 04.01.62: 1, 5)

Dönemin diğer İçişleri Bakanları da, Kürt vilayetlerindeki eşkıyalığın yükselişi karşısında aynı sorumluluğu kabul etmeme davranışını takınacaklardı. Örneğin, İçişleri Bakanı H. Oğuz Bekata (Ekim 1962 - Ekim 1963), mecliste güvenoyu almak için yaptığı konuşmada, şaki Koçero'nun 1955'ten beri dağlarda olduğunu savunmaktaydı. (Milliyet, 02.10.63: 7) Diğer bir deyişle Bakan, Doğu vilayetlerinde bozulan kamu düzeninin sorumluluğunu DP'nin devrik siyasal iktidarının omuzlarına yüklemekteydi.⁶ Yine, İçişleri Bakanı Faruk Sükan (1965-1969), eşkıyalara karşı kararlı mücadeleleri sonucunda, Doğu bölgelerinde eşkıyalığın azaldığını müjdelemekteydi.⁷ (Milliyet, 30.05.66: 1) Ancak, neredeyse her gün bölgeden gelen eşkıyalık haberleri, Bakanın bu açıklamasını açıkça yalanlıyordu. Nitekim, muhalefetteki

6 Bakan aynı konuşmasında, Anayasa'yı ihlal etmekten Yassıada'da yargılanan DP'nin eski Ağrı milletvekili Halis Öztürk'ü Kürtçülükle suçlamaktaydı. (Milliyet, 02.10.63: 7) Bu suçlama, siyasal bir krize neden oluyor ve Bakan, ayrı bir Kürt ırkının varlığını ifade etmek istemediğini, yalnızca, Doğu köylüsünü sömüren ve baskı altında tutan mütegalibeyi hedef almak istediğini açıklamak durumunda kalıyordu. (Milliyet, 19.10.63: 1, 7)

7 Ünlü eşkıya Hamido'nun Adana'da Kürtçe konuştuğu yönünde yöneltilen sorular karşısında Bakan Sükan, aynı açıklamasında, Hamido'nun Kürtçe bilmediğini, dolayısıyla bu konuda bir adli tatbikata gerek olmadığını bildiriyordu. (Milliyet, 30.05.66: 1)

CHP, eşkıyalara yönelik beceriksiz ve yetersiz tutumundan dolayı Bakanın istifasını talep etmekteydi. (Milliyet, 04.11.66: 1)

Devlet yetkililerinin yaptığı kamuoyu açıklamalarının tam tersine, bölgedeki askerî güçlerin takviye edildiği, komando birliklerinin oluşturulduğu ve eşkıyalığa karşı büyük çapta askerî operasyonların düzenlendiğini gösteren aşağıdaki haberler, Devletin Doğu bölgelerindeki asayişsizliği göstermek istediğinden çok daha fazla ciddiye aldığı kanıtliyordu:

“728 Jandarma Eşkya Takip Ediyor: Diyarbakır, Siirt ve Bitlis çevresinde (...) eşkıya takibi sonunda şimdiye kadar 12 kişi yakalanmıştır. (...) Sıkı takip yüzünden şakilerden bir çoğu Irak ve Suriye hududuna kaçmışlardır.” (Milliyet, 30.12.61: 5)

“Sindiler veya Kaçılar: Son yıllarda gazete haberleri arasında Doğu ve Güneydoğu illerindeki eşkıya hareketleri ile bunları yakalamak ve zararsız hale getirmek üzere görevlendirilen jandarma birliklerinin hareketi geniş yer tuttu. Sıkı takip, bu çevredeki eşkıyaların çoğunluğunu sindirmiş, bir kısmının da Irak ve Suriye'ye kaçmasına yol açmıştır. Güneydoğu'da jandarma birlikleri tarafından girilen sıkı eşkıya takibinin merkezi Siirt'tir.” (İlhan, 62: 3)

“Doğu Bölgesinde Büyük Arama-Tarama Yapılacak” (Milliyet, 29.06.62: 1)

“Siirt ilindeki 600 jandarmanın büyük kısmı şakilerin yakalanmasını sağlamak için ili kordon altına almışlardır.” (Milliyet, 04.07.62: 3)

“Doğu'daki asayiş temin ve dağdaki şakiyi yola getirmek ve yakalamak için jandarma gerilla eğitimine tabi tutulmaya başlandı.” (Milliyet, 30.12.1962: 1)

“Haziranda Eşkya Avına Çıkılacak” (Milliyet, 03.03.63: 1)

“Şakilere karşı gerilla eğitimi ve tatbikat yapmakta olan 16 jandarma eri boğuldu.” (Milliyet, 21.06.66: 1)

Doğu'da bitmek bilmeyen eşkıya avına rağmen, İçişleri Bakanı Faruk Sükan, eşkıyalıkla mücadelenin demokrasi ve hukuk yoluyla yapılacağını ilan ediyordu:

“Uzun yıllardan beri devam eden eşkıyalık hareketini bitirmek kararındayız. Bu meseleyi baskı, tedhiş yolu ile değil, demokratik anlayışla halledeceğiz.” (Milliyet, 25.12.66: 1)

Ancak söz konusu demokratik anlayış, Bakanın aynı basın açıklamasında belirttiği gibi, kış takibi, polis gücünün güçlendirilmesi ve komando birliklerinin kurulmasını ifade ediyordu:

"Eşkılar Dikkat!.. Komandolar Geliyor: Foça'da açılan Jandarma Komando Okulunda yetişenler Doğu'daki eşkıyaya aman vermeyecek. Sen Hamo, sen Mehmedo, sen Halimo ve sen... sen... sen... Tüm şakiler... Doğu'nun dağlar-da gezen taçsız, tahtsız kralları!.. Haberiniz olsun!... Çok değil altı ay sonra, jandarma komandoları Azrail'iniz olacak. (...) İçinizden silahımı bırakıp teslim olanlar çok daha karlı çıkacaklar. Bundan hiç şüpheniz olmasın!.." (Milliyet, 22.07.64: 1, 7)

"Bir Komando Taburu Doğu'da "Haydut Avı"na Başlıyor" (Milliyet, 10.03.67: 3)

"Doğu'da 720 Komando Eşkya Avına Çıkıyor" (Milliyet, 03.04.67: 3) / "Doğu'da Eşkya Takibi Yarın Siirt'te Başlıyor" (Milliyet, 05.04.67: 3)

"Jandarma Eşküyayı Özel Köpeklerle Takip Edecek" (Milliyet, 19.12.68: 3)

Komando birlikleri tarafından gerçekleştirilen her eşkıya avı öncesi, savaş helikopterlerinden dağlara atılan binlerce ihtar beyannamesinde Devlet, eşkıyalara sarsılmaz otoritesini hatırlatırken eşkıyalığı birinci sınıf bir ihanet ve ayaklanma olarak tanımlamaktaydı:

"Suçlu vatandaş, kanunlar merhametli ve adildir. Kanuna sığın ve korkusuz yaşa. Devlet kudreti büyüktür. Devlet gücüne karşı koyamazsın. Komando birlikleri üstün silah ve araçlarıyla dört bir yanını sardı. Bu çemberin içinde kaldın. Ancak teslim olursan kurtulacaksın. Teslim ol. Suçun ne kadar büyük olursa olsun, senin menfaatinedir. Adil mahkemelerden korkma. Af kanunlarından faydalanacaksın. Teslim ol. Dağlardan ve hıyanetten, ölümden kurtul. Teslim olursan Devlet seni koruyacaktır. Teslim olmazsan telef olacaksın. Dağlar senin mezarın olacak. Teslim ol. İnsan gibi yaşa, çoluğuna çocuğuna ve sıcak yuvana kavuş. Bu sana verilen son fırsattır. Faydalan." (Milliyet, 08.04.67: 1, 7)

1960'larda eşkıyalık haberlerinin günlük hayatın sıradan bir parçasına dönüşmesi sonucu, Devlet yetkililerinin söylemi çok daha tehditkâr bir renge bürünüyordu. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü (1961-1965), Doğu bölgelerinde eşkıyalığa karşı gerçekleştirilen askerî operasyonların sonuçlarının kısa sürede kesin ve net olduğunun görüleceğini, böylece herkesin Devletin vermek istediği dersi açıkça kavrayacağını açıklıyordu. (Milliyet, 16.07.62: 7) Bölgedeki hudut kapılarının eşkıyalık avına yardımcı olabilmek amacıyla kapatıldığını belirten İnönü, eşkıyalara yardım ve yataklık eden kimsele rin sürülmesini ve eşkıyaların görüldükleri an vurulmasını öngören "Şekavedin Önlenmesi" yasasının tekrar yürürlüğe koyulduğunu da ilan etmekteydi. (Milliyet, 17.07.62: 1, 7) Diğer taraftan, Adalet Bakanı A. Kemal Yörük (1962-1963), eşkıyalık suçları için idam cezasının uygulanmasını savu-

nuyordu. (Milliyet, 01.09.62: 1, 7) Dahası, Bakanlar Kurulu, eşkıyaların gizlendikleri yerleri bildiren kimselere para ödülü verileceğini duyurmaktaydı. (Milliyet, 07.09.62: 1) Nitekim, Doğu bölgelerinin en ücra köşelerinde karakollar kurulması sözünü veren Başbakan ve bölgeyi ek jandarma güçleri ile dolduran ve Doğu vilayetlerinde düzenli olarak kişisel asayiş tedhiş turları düzenleyen İçişleri Bakanı için, her türlü eşkıyalık olayı Devletin aczini gösteren bir zayıflık belirtisi haline gelmişti. (Milliyet, 08.08.62: 5)

Alınan bütün bu askerî önlemlere ve Hükümetin gösterdiği bu kati tavra rağmen, bölgeden gelen eşkıyalık olayları hız kesmeden artmaya devam ediyordu. Bunun için, nadiren de olsa, Devlet yetkilileri, zor araçlarının tek başına eşkıyalığı yok etmekte yetersiz kaldığını itiraf etmekteydiler. Örneğin, İçişleri Bakanı Kemal Sahir Kurutluoğlu (Haziran-Eylül 1962), Doğu illerindeki kamu düzeninin yeniden inşasında ekonomik kalkınma, milli eğitim, altyapı yatırımları ve toprak reformunun önemine işaret etmekteydi. Kurutluoğlu'na göre eşkıyalık, bölgenin bu genel sorununun bir yansıması ve sonucuydu. (Milliyet, 07.08.62: 1, 7) Nitekim, yaptığı bu açıklamadan bir ay sonra Bakan, "Doğu Kalkınması"nı siyasi gündemlerinin birinci maddelerinden biri olarak gördüklerini açıklayacaktı. (Milliyet, 12.09.62: 1) Bir yandan, bu devlet söylemi, Kürt meselesini "Doğu'nun geri kalmışlığı" sorunu olarak yeniden inşa eden DP söyleminin bir devamıydı. Ancak, öte yandan, söz konusu söylemin arkasında, doğrudan yöre nüfusuna karşı duyulan güvensizlikten doğan devletin klasik güvenlik çıkarları bulunuyordu. Nitekim, aynı açıklamasında Bakan, aldıkları gerilla eğitimiyle eşkıyalara karşı etkin bir mücadele yürütecek komando birliklerinin kurulduğunu müjdelemekteydi. (Milliyet, 12.09.62: 7) Kısa bir süre içinde, söz konusu açıklamanın bölge halkları için hiç de iyi bir haber olmadığı anlaşılabaktı; çünkü, komando birliklerinin asıl hedefi, eşkıyalar yerine, Kürt köylüsü olacaktı.

1960'ların ikinci yarısında, ana muhalefet CHP, Doğu vilayetlerinde artan eşkıyalık olaylarından ötürü hükümete karşı eleştirisini keskinleştirmeye başladı. Aslında, Doğu'daki asayişin bozulması, CHP'nin AP iktidarına karşı yürüttüğü muhalefetin en temel ayaklarından biriydi.⁸ CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'e göre eşkıyalık, yalnızca askerî önlemlerle çözülecek salt bir güvenlik sorunu değildi. Eşkıyalık salgınını çözmek için yeni savaş helikopterleri sipariş etmekten öte bir şey yapmadığını savunduğu İçişleri Bakanını istifaya çağırarak Ecevit, eşkıyalığın kapsamlı bir toprak reformunu gerektiren Doğu'daki daha büyük bir sosyolojik adalet probleminin bir parçası olduğunu savunuyordu. Dahası, CHP Genel Sekreterine göre, bazı kötü suç-

8 Doğu'da artan eşkıyalık olayları yüzünden CHP'nin İçişleri Bakanı'nı istifaya çağırıldığı bir örnek için, bkz. (Milliyet, 18.05.67: 3).

lu tiplerini dışında, Doğu vilayetlerindeki eşkıyaların çoğu, ya namuslarını ve ailelerini korumak ya da zalim ağalara karşı kendilerini savunmak üzere dağlara çıkmıştı. Dolayısıyla, derebeylerini kollayan ve şehir eşkıyalarının sırtını sıvazlayan AP iktidarı sonucu, adalet ve eşkıyalık sorunu bir arada büyümekteydi. (Milliyet, 11.12.66: 1, 7) Benzer bir şekilde, mecliste yaptıkları konuşmalarda CHP milletvekilleri, Doğu'daki eşkıyalık salgınının bölgedeki işsizlik sorunu ve kan davası olgusuyla organik olarak bağlantılı olduğunu savunmaktaydılar. (Milliyet, 28.12.66: 1, 7)

Ecevit'in 1960'ların sonlarında açıkladığı gibi, "Ortanın Solu" olarak CHP'nin vaadi, Doğu vilayetlerinde sosyal adaleti, gerçekten adil bir toprak reformu ile sağlayarak Türkiye'deki bölgeler arası eşitsizlikleri gidermekti; böylece eşkıyalık, derebeylik ve serflik ile beraber, kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktı. (Milliyet, 18.09.69: 4) Söz konusu söyleme göre, hem eşkıyalık hem de ayrılıkçılık hareketleri, bölgedeki bozuk kamu düzeninden doğmaktaydı ve CHP, "Doğu Sorunu"nu jandarma, silah ve mayınlarla değil, okul, fabrika ve alt yapı ile çözeceğini duyurmaktaydı.

Kısaca, AP iktidarının tersine CHP, Doğu illerindeki asayişsizliğin askeri değil, ekonomik ve kültürel önlemlerle çözüleceğini savunmaktaydı. Benzer bir şekilde, Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Doğu bölgelerindeki sosyal adaletsizlik ve asayişsizlik sorununun çözümü için, derebeylerinin topraklarının topraksız köylüye dağıtımını desteklemekteydi. (Milliyet, 21.10.67: 7) CHP ve TİP'in eşkıyalık meselesi üzerinden "Doğu Sorunu" üzerine geliştirdikleri bu benzer söylemler, dönemin en eleştirel bakış açısını oluşturmaktaydı. Nitekim, her ne kadar devrik DP'nin Doğu'nun kalkınması söyleminin basit bir tekrarıydı ibaret olsa da, Yeni Türkiye Partisi'nin (YTP) Başkanı Yusuf Azizoglu'nun eşkıyalık ve kaçakçılığı Doğu'daki geri kalmışlık sorunu ile bağdaştırması, doğrudan Kürtçülük yapmakla suçlanmasına yol açıyordu. (Milliyet, 03.10.69: 5) Diğer taraftan, ana akım Devlet söylemini yansıtan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş, devletin bekası için eşkıyalığın derhal yok edilmesini savunurken Doğu'daki asayişsizliğin nedeni olarak, iktidardaki AP yöneticilerinin beceriksizliğini gösteriyordu.

Her ne kadar Doğu vilayetlerindeki asayişsizlik 1960'ların ikinci yarısı boyunca muhalefet partilerinin AP iktidarına yönelttiği en temel eleştirilerden biri olarak kalsa da, İçişleri Bakanı Sükan (1965-1969), AP hükümeti sayesinde Doğu'daki eşkıyalık olaylarının büyük oranda bittiği konusunda ısrar etmekteydi. (Pulur, 1968: 5) Ancak, takip eden yıllar içinde, eşkıyalık olaylarının devam etmesi ve Doğu vilayetlerinde bozulan kamusal düzen konusundaki şikâyet dilekçelerinin ulusal yazılı basında geniş yer bulması sonucu (Milliyet, 05.08.69: 7) Sükan, Doğu halkının Devlet otoritesinin yokluğun-

da kendilerini eşkıyalara ve zalim ağalara teslim etmek durumunda kaldığını itiraf ediyordu. (Milliyet, 31.07.69: 1, 11)

Kısaca, Mesut Yeğen'in "Devlet Söyleminde Kürt Sorunu" üzerine geliştirdiği tezi doğrular biçimde, sivil ve askerî bürokratik seçkinler, "Doğu Sorunu"nu Doğu bölgelerinin geri kalmışlığı sorunu olarak yeniden inşa ettiklerinden bu temelde ekonomik olan sorunun çözümsüz kalması, onun burada eşkıyalık orada Kürtçülük adı altında Devlet için bir güvenlik sorununa dönüştüğünü savunmaktaydılar. Örneğin, Kars senatörü Mehmet Hazer, Doğu halkının can ve mal güvenliğinin sağlandığı erken Cumhuriyet dönemindeki Devletin başarısının yerel yöneticilerin keyfi ve adaletsiz uygulamaları sonucu gölgelendiğini savunuyordu. Hazer'e göre, kendisini bozulan kamusal düzende bariz bir şekilde ifşa eden bölge halkının hoşnutsuzluğunun yatıştırılabilmesi için, Hükümetin siyasi gündeminin birincil maddesi olması gereken Doğu kalkınması meselesinin hem kamusal hem de özel yatırımlarla çözülmesi gerektiğini belirtmekteydi. (Hazer, 1970: 2)

"Defolun": Köy baskınları ve göçebe Kürt köylülüğünün tasfiyesi

Keşif

1950'lerde Kürt vilayetlerindeki eşkıyalık olaylarının bu büyük çaptaki doğuşu, Batılı kamuoyunun dikkatini daha önce hiç olmadığı kadar Doğu bölgeleri üzerine çekiyordu. Muhabirler bölgeyi ziyaret etukçe, ulusal basında okuyucuya bu "gayri-medeni", "tuhaf", "geri kalmış", "görmezden gelinmiş" ve "tamamen unutulmuş" toprakları tanıtmak üzere yayımlanan makaleler, röportajlar ve fotoğraflar birbirleriyle kıyasıya yarışmaya başlıyordu. Ulusal basın, Doğu'yu yalnızca Türkçenin bilinmediği geri kalmış bir bölge olarak değil, aynı zamanda batıl ve vahşi bir dünya olarak da resmediyordu. Tıpkı 17. ve 18. yüzyıl Avrupalı gezginlerin Uzak Asya ya da Amerika üzerine kaleme aldıkları öyküler gibi, Doğu üzerine yayımlanan makaleler, açık bir ırkçı söylemi yayıyor ve yazarlarının bölge hakkında sahip oldukları cehalet, aslında, ülkenin geri kalanının Doğu bölgelerinden yabancılaştığını yansıtıyordu. Örneğin, Milliyet gazetesinin bir muhabiri, Êzidileri Müslüman çoğunluğa hedef göstermekten çekinmiyordu:

"Anadolu'da Hâlâ İnsan Kurban Ederek Ayin Yapanlar Var!...: Siirt civarında oturan Yezidilerin ibadetleri Şeytana tapmakla başlıyor. Onlarca bir Müslüman kurban etmek, büyük bir sevaba girmektir." (Deniz, 1955: 3)

Yine yedi yıl sonra, aynı gazetede yayımlanan röportaj dizisinde başka bir muhabir, Êzidîleri eski zamanlarda şeytana tapmak için Müslüman çocukları kurban eden insanlar olarak anlatmaktaydı. (Çapın, 1962 (I, II, III): 3) Bu ırkçı yazılar, hem devlet yöneticileri hem de sıradan insan tarafından paylaşılan ve Kürt topraklarına olan yabancılığı ifşa eden Batılı bakış açısını yansıtmaktaydı. Bu anlamda, askerlik hizmetlerinin bir karşılığı olarak Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çalışan yedek öğretmenlerin çalışma koşullarının zorluğu üzerine kaleme aldıkları ve 1960 yılında *Milliyet* gazetesinde yayımlanan mektupları, bölgeye düşmanlaşacak derecede yabancılaşmış Batılı bakış açısını örneklendirmek bakımından önemlidir:

“Ekserimiz hudut köylerine düştüğünden mahut yazınızda belirttiğiniz gibi yalnız cehaletle, bilgisizlikle mücadele etmiyoruz. Kaçakçılığı, eşkıyalığı meslek haline getirmiş, insan canına tavuk canı gibi kıymet vermeyen, silah seslerini ninni sesi sayıp uyuyan, bağlandığı kızılbaşlık tarikatı icabı karısının ve kızının başkalarıyla peşkeş çekmesine göz yuman⁹ yerlerde ve insanlarla mücadele ediyoruz. Ve bu mücadele cehalet, bilgisizlik mücadelesinden bizim için daha fazla önem taşıyor.” (Ulunay, 1960b: 3)

Bu mektuba verdiği yanıtta Ulunay, cehaletin Doğu’daki belaların kaynağı olduğunu savunmakta ve görevlerini cehenneme sürgün değil, karanlık bir bölgeye aydınlanma götürme ideali olarak görmeleri gereken bu yedek öğretmenleri kınamaktaydı. Yazara göre, bölgede cehaletin yok edilmesi hem Devletin hem de Batılı eğitimli insanın sorumluluğundaydı. Nitekim, Ulunay’a göre, Doğulu vatandaşın halen Türkçe konuşamıyor olması, Devletin bölgeyi yıllardan beri ihmal ettiğini kanıtlamaktaydı. (Ulunay, 1960b: 3)

Aslında, aralarındaki tüm farklılığa rağmen, bu her iki söylem de, ortak bir şekilde, bölgeyi tepeden inme bir müdahalecilikle kavıyordu. Söylemler arasındaki ayrılık, yalnızca bölgenin sorunlarını nasıl kavradıklarında ve bu sorunlara hangi araçlarla müdahale etmeyi önerdiklerinde ortaya çıkıyordu. Bu bağlamda önceki söylem, bölge sorunları için bizzat yöre insanının doğasını suçlayıp ekonomiden asayışe, dinden ahlaka kadar sosyal yaşamın her alanına Türk toplumunun toptan bir müdahalesinin gerekliliğini ima ederken diğer söylem, asimilasyoncu bir kapsayıcı söyleme dayanıyordu. Yine de, Kürt bölgelerinin Batılı insan tarafından yapılan bu yeniden keşfinde, ayrıntılar çok şey ifade ediyordu.

Yine, başka bir köşe yazarı, Doğulu insanın sorunlarının kökeninde Devletin bölgeye gösterdiği ilgisizliğin üzerinde durmaktaydı. Bölgenin alt yapısının oluşturulması için kamu yatırımlarının önemini vurgulayan yazar,

9 Ulunay, ancak bir sonraki yazısında, Alevilere karşı basmakalıp ve aşağılayıcı bir söylemi yayan bu yedek öğretmenleri kınaması gerektiğini hatırlamıştır. (Ulunay, 1960c: 3)

Devletin bu ilgisizliğinin 1938 yılında Atatürk'ün ölmesiyle başladığını savunuyordu. (Onur, 1962: 3) Yazar, bu "Türk ulusunun en büyük lideri"nin yönetimi altında Doğulu insanın mutlu ve huzurlu olduğunu ilan ederken acı ve mutluluk gözyaşlarını birbiriyle karıştırıyor olmalıydı; çünkü, söz konusu dönem, Kürt halklarının geç tarihindeki en kanlı dönemdi.

1960'lar boyunca ulusal basında, bölgenin imkânsızlıkları ile Devletin bölgeye yönelik ilgisizliğini vurgulayan sayısız makale yayımlanmaya devam etti. Gerçekten de, dönemin günlük gazeteleri, bölge dinamiklerinin anlaşılması noktasında okuyucuya seslenen Doğu'da yaşanmış kişisel hikâyelerle doluydu. Bu hikâyelerden birinde bir ilkokul öğretmeni, Doğu'da çalıştığı köyün insanlarının Türkçe, Türk bayrağı ve Atatürk'ten bihaber olduğu "acı gerçeği"yle yüzleşerek bölgedeki eğitim kurumlarının zayıflığından bahsetmekteydi. (Milliyet, 07.10.62: 5) Benzer bir şekilde diğer öyküler de, "cehaletin", "kaçakçılığın" ve "eşkıyalığın" Doğu'nun günlük yaşamının sıradan bir parçası haline geldiğini anlatmaktaydı.¹⁰ Dolayısıyla, iki temel parçası "cehalet" ve "yoksulluk" olan Doğu sorununun çözümü için, bölgede eğitim ve sanayileşmenin geliştirilmesinin Devletin izlemesi gereken ana politika olduğu savunuluyordu. (Arslan, 1967: 2) Diğer bir deyişle, Kürt meselesi "Doğu'nun geri kalmışlığı" olarak yeniden inşa edilirken cehalet ve yoksulluk sorununun mütegalibe, eşkıyalık ve Kürtçülüğün bölgedeki zulmüne yol açtığı savunuluyordu. (Tekin, 1967: 2)

1960'larda Doğu'ya olan kamusal ilgi o denli yoğun hale gelmişti ki, yöre halkının sosyal dinamik ve normları üzerine ulusal basında yayımlanan neredeyse her makale, kamuoyunda hemen karşılık buluyordu. Diğer bir deyişle, kırsal yaşam, günün moda tartışmasıysa "Doğulu köylüler", bu tartışmanın en popüler temasıydı. Dursun Akçam'ın ödüllü makalesi "Analarımız" Doğulu kadın hakkındaki acı gerçekleri ifşa ederken (Akçam, 1963: 3) Batılı okur, şaşkınlık, utanma, suçluluk ve merhamet duygularını bir arada hissediyordu.¹¹ (Milliyet, 21.12.63: 1)

Bizim analizimiz açısından, ulusal yazılı basının Kürt eşkıyalığının birincil insan kaynağını oluşturan göçebe Kürt aşiretlerine, nam-ı diğer Göçerlere gösterdiği ilgi, özellikle önemlidir. Kamusal alanda ilk olarak ünlü eşkıyaların köylüleri olarak beliren Göçerler, ulusal basında karanlığın ve cehaletin masum kurbanları olarak resmediliyordu. Örneğin, 1960'ların ilk yıllarında, "kahraman" üç üniversite öğrencisi tarafından Doğu'nun "en vahşi ve ücra köşelerinde" göçebe aşiretleri eğitmek üzere başlatılan "kültür savaşı"nı an-

10 Bu hikâyelerden bazıları için, bkz. (Milliyet, 13, 14, 23, 25, 26, 27, 28.10.62: 5) (Çapın, 1964b: 5).

11 Gelecek yıllarda Akçam, Hükümetin ilgisizliği, jandarma baskısı, ağanın zulmü ve eşkıyanın soygunu arasında kalmış Doğulu köylünün umutsuz yaşamları üzerinden "Doğu'daki Çile" temasını işlemeye devam etmiştir. (Akçam, 1964, 1965a, 1965b, 1968: 5)

latan bir makale dizisi *Milliyet* gazetesinde yayımlanmıştı. Göçerlerde okuma yazma bilmeme, dinin etkisi, cinsiyet eşitsizliği ve Devletin ilgisizliği gibi konuların dışında (*Milliyet*, 21, 22, 23.12.64: 5), yukarıda bahsi geçen iki farklı söylemin çatışmalı birlikteliği bu yazı dizisinde de belirmekteydi. Bir yandan, Siirt'in Milli Eğitim Müdürü, bu üç gönüllü öğretmenin başlattığı kültür savaşından en azından iki temel başarı beklediğini belirtmekteydi:

"Muhakkak bir sahra tuvaleti kurup onlara uygar şekilde "dışarı çıkmasını" öğretin; ikincisi, İstiklal Marşı'nı söyletin." (*Milliyet*, 20.12.64: 5)

Temel direkleri "medeniyet" ve "Türk milliyetçiliği" olan resmî Devlet söylemini yansıtan bu dönemin *siyasal olarak doğru* söylemini benimseyen ulusal yazılı basın, böylece dışlayıcı olan diğer söylemi reddetmiş oluyordu. Bu bağlamda, bölgedeki jandarmaların söz konusu gönüllü öğretmenleri Göçerlere yapacakları ziyaretten vazgeçirmek için sarf ettikleri sözler, ayıplanarak alıntılanıyordu:

"Onlar Kürt milleti, adam olmazlar. Türkçe de bilmezler. Uğraşıp ne yapacaksınız? Siz en iyisi kendinizi oraya gitmiş gibi göstererek yiyip içip keyfini-ze bakın." (*Milliyet*, 20.12.64: 5)

Gönüllülerin daha sonra anlayacağı gibi, bu sözler aslında birer itiraftı; çünkü yöre jandarması, her gün baskı altında tuttukları göçebe köylülerle basının bir araya gelmesinden endişe ediyordu. Bu bağlamda söz konusu röportaj dizisi, Devletin bölgedeki tek rolünün, göçebe aşiretleri soymak olduğu yönünde cesur bir çıkarımda bulunuyordu. Ancak, burada bu suçun sorumluluğu, ülkenin en ücra ve yoksun bölgelerinde çalışmalarının intikamını cahil ve suçsuz köylülerden çıkardıklarını düşündükleri yerel devlet yetkililerinin omuzlarına yükleniyordu. (*Milliyet*, 25.12.64: 5) Dahası gönüllü öğretmenler, göçebe köylülerin yasanın da baskısı altında olduğunu keşfediyorlardı; çünkü yerel yöneticiler, hiçbir yasal tabuya sahip olmayan bu insanların yüzyıllardır konakladıkları topraklardan çıkarılmaları için mücadele ediyorlardı. (*Milliyet*, 22.12.64: 5) Bu göçebe aşiretlerin yerleşmek konusunda yetkililere talepte bulunduklarında da, Devlet yöneticilerinin köylülerin söz konusu isteklerinin samimiyetinden kuşku duydukları gözlemleniyordu. Aslında, yerel bir Devlet yetkilisinin aşağıdaki sözleri, Kürt göçebe aşiretlerini derhal yok edilmesi gereken tehlikeli atıklar olarak gören Devlet mantığını net bir şekilde özetlemekteydi:

"Siz onlara bakmayın, hiçbiri yerleşmek istemez. Bundan iyi geçim yolu mu bulacaklar? Her türlü kaçakçılık yapar, üstelik beş kuruş vergi vermezler. Hükümetin ne çıkarı var ki, onlara yardım etsin?" (*Milliyet*, 25.12.64: 5)

Gerçekten de söz konusu yazı dizisini kaleme alan gönüllüler, “kaçakçılığın” en önemli gelir kaynaklarından biri olduğu (Milliyet, 24.12.64: 5) ve namus cinayetinin sıradan bir olay olarak görüldüğü (Milliyet, 23.12.64: 5) göçebe toplulukları radikal bir dünya olarak resmetmekteydi. Daha kötüsü, Göçerlerin aşiret içi mücadelelerinde kullanmak üzere kendi eşkıyalarını açıkça besleyip destekledikleri de biliniyordu. (Milliyet, 22.12.64: 5) Son olarak, merkezî hükümete sunduğu sadakat karşılığında koruma elde eden derebeylerinin tersine, Göçebe aşiretlerin ağalarının, hiçbir şekilde, topluluklarının mutlak yöneticileri olmadıkları gözlemleniyordu. Tam tersine, Kürt göçebe köylüleri ile yapılan tüm bu mülakatlarda, ağanın topluluktaki rolünün köyün kasaba ve Devletle olan iletişimini sağlamak ve düzenlemekten ibaret olduğu ve bu rol karşılığında belli bir ek ücret aldığı belirtiliyordu. (Milliyet, 25.12.64: 5) Bizim analizimiz açısından, Kürt göçebe köylüleri ile yapılan bu röportajların can alıcı çıkarımlarından biri, Kürt kırsal hayatının geleneksel kötü figürü olarak klasik ağa imajının sorgulanmasıdır.

Ancak Doğu’da göçebe aşiretlerden yerleşik köylere doğru geçildiğinde, derebeylik kavramının yeniden belirdiği gözlemleniyordu. Merkezî hükümetin verdiği açık destekle ağaların hem yasa hem de Devletin kolluk güçlerine dayanarak köylülerin topraklarına el koyduğu tekrar tekrar gözlemleniyordu. Devletin sunduğu araçlar dışında derebeyleri, köylünün toprağına el koymak için, eşkıyaları kendi baskı ve sindirme araçları olarak da kullanıyordu. Örneğin, 1965 yılında, yörenin derebeylerinden birine hizmet eden eşkıyaların yarattığı baskı ortamı yüzünden, iki yüz seksen köylü Siirt’teki köylerini terk etmek zorunda kalmıştı. (Milliyet, 13.06.65: 1)

Dolayısıyla, yerleşik Kürt köylülerinin çoğunluğu kendi topraklarında ortakçı olarak çalışmak durumunda kalırken topraklarına tutunmayı başarabilenler modern tarımın teknolojik fırsatlarından yoksundular. (Akçam, 1965a: 5) Büyük toprak ağalığına yarayan devlet kurumlarının iltimas ve rüşvet sonucu yozlaşmasına dikkat çeken muhabirler, Devletin yöre insanının gözünde salt bir baskı ve sömürü aracı olarak görüldüğünü yazmaktaydılar. Bu bağlamda, kendisiyle mülakat yapılan bir köylünün Doğu vilayetlerinde Devletin rolü üstüne yaptığı değerlendirme, izaha yer bırakmayacak kadar açıktı:

“Siz hükümeteşiniz. Kâğıt yazar, para alır, adam döver, mahpusa atarsınız.”
(Akçam, 1965b: 5)

Türk okurun İsmail Beşikçi ve Mehmet Emin Bozarslan’ın “Türkiye’nin Doğu Sorunu” üzerine yazdıkları put kırıcı çalışmalarla karşılaştıkları 1970’lerde, ulusal yazılı basının köşe yazarları, Doğu’nun sorunlarını çok daha cesur ve eleştirel bir gözle dillendirmeye başlamışlardı. Söz konusu yazar-

lar, artık yalnızca Doğu'nun geleneksel özelliklerinden değil, aynı zamanda komando operasyonları ile bütün çirkinliği içinde kendisini ifşa eden Devletin bölge insanı üzerindeki baskısından da bahsediyorlardı. (Yavuz, 1970a: 2) Dahası, bu Doğu sorununun yeniden gözden geçirilmesi sürecinde, yerel ağalar ve şeyhler arasındaki doğal dengenin bunların yüzlercesinin bölgeden sürülmesiyle bozulduğu ve Devletin güvenlik güçlerinin oluşan boşluğu dolduramadığı da anlatılıyordu. (Yavuz, 1970b: 2) Doğu insanı, gitgide, kendi Anayasal hakları hakkında daha bilinçli hale geldiğinden, ulusal baskının köşe yazarları, Doğu sorununun çözüm sürecinde daha fazla geç kalınmayacağı konusunda Devlet yetkililerini uyarmaktaydılar. (Yavuz, 1970b: 2)

Baskı

1960'larda bölgeden gelen haberler, yalnızca eşkıyalık olaylarının azalmadığını, aynı zamanda, Devletin bölgedeki kolluk güçlerinin eşkıyalarla mücadele etmek yerine, yöre köylülerini ezmeye yöneldiğini iddia ediyordu. Devletin Doğu vilayetlerinde izlediği siyasete eleştirel bir şekilde yaklaşan birçok köşe yazarı, kamuoyunun dikkatini bölgedeki jandarma baskısına çekiyordu. Örneğin, Çetin Altan'a göre, Devlet yetersiz güvenlik güçleri yüzünden eşkıyalıkla başa çıkamayınca jandarmalar, eşkıyaları koruyup besledikleri suçuyla her gün köylüleri sıra dayagından geçirmeye başlamıştı. (Altan, 1962b: 2) Yine başka bir köşe yazarı, 1967 yılında, AP hükümetinin bölgedeki jandarma baskısına göz yumduğunu iddia etmekteydi. Yazara göre, jandarmanın Doğu köylüsü üzerinde oluşturduğu bu sistematik baskı, Kürtçülük ve eşkıyalık başta olmak üzere, tehlikeli hareketlerin bölgede yayılması için gerekli mükemmel ortamı yaratmaktaydı. (Toker, 1967: 2)

Gerçekten de, 1960'ların ikinci yarısından itibaren, jandarmanın bölgedeki baskısı neredeyse her gün ulusal gazetelerde yer bulmaya başladı:

"Jandarma Dayagından Mecliste Şikayet Edildi" (Milliyet, 17.05.65: 1)

"Jandarma yüzünden Hakkari'nin Bir Köyü Irak'a Göç Etmiş: Hakkari Belediye Başkanı: (...) Jandarmalar tasavvur edilemeyecek kadar haksızlık yapıyorlar." (Milliyet, 13.12.66: 1, 7)

"Karakola götürülürken kaçmaya teşebbüs eden köylüyü jandarmalar öldürüp kaçırmıştır." (Milliyet, 29.09.69: 7)

Yöre halkının Devletin kolluk güçleri tarafından baskı altına alındığının ortaya çıkmasıyla birlikte, çeşitli köşe yazarları, hükümeti sert bir dille eleştirmeye başladı. Örneğin, Kemal Bisalman, firari oğlunun saklandığı yeri bildirmesi için jandarma tarafından düzenli olarak dövülen ve işkence edilen

Urfalı bir kadının mektubunu alıntulamakta ve bölgedeki komando birliklerinin eşkıya avı bahanesiyle masum köylere baskınlar düzenlediğini yazmaktaydı. (Bisalman, 1970a: 2) Gerçekten de, Doğu vilayetlerinde eşkıyaları yakalamak ve asayişini yeniden kurmak üzere oluşturulmuş komando birliklerinin Kürt köylere yaptıkları baskınlar, Türkiye'nin Kürt meselesinin şekillenmesinde bir dönüm noktası oluşturacaktı.

Doğu vilayetlerindeki büyük komando operasyonları, Bakanlar Kurulu'nun 18 Ağustos 1969'da çıkardığı "Toplu Köy Aramaları" adlı kararname ile başladı. Yedi Doğu vilayetini kapsayan bu kararnamenin temel amacı, eşkıyaların yakalanması ve silah ve kaçak malların toplanmasıydı. (Cem, 12.06.1970: 7) Ancak 1970'lerde bölgeden gelen haberler, komando operasyonlarının asıl amacının eşkıyaların yakalanması yerine, yöre köylülerinin baskı altına alınması olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla, kısa sürede, jandarma tarafından gerçekleştirilen eşkıya avının köylü avına ve eşkıyalığı yok etmek üzere kurulmuş komando birliklerinin eşkıya kampları yerine, Kürt köylere baskınlar düzenlediği anlaşılabilecekti. Bu askerî operasyonlar ve köy baskınlarında Devletin amacı, yalnızca yöre nüfusunu zorunlu olarak silahsızlandırmak değil, aynı zamanda Kürt köylülerine Devlete yönelik duymaları gereken korku ve terörü anımsatarak (özellikle Göçerlere) meskün oldukları toprakları terk etmeleri yönünde açık bir mesaj iletmektir. İçinde yaşanan çağ, bir eşkıya çağıysa Devlet, sanki koyunlara bölgedeki en büyük yırtıcı kuşun kendisi olduğunu hatırlatmak istiyordu.

İsmail Cem tarafından yöre halkı ve yerel yöneticilerle gerçekleştirilen dönemin bir röportaj dizisi, Doğu köylere yönelik gerçekleştirilen komando operasyonlarının arkasındaki Devlet mantığını anlamak bakımından can alıcı önemdedir. "Acılı Doğu" adlı bu röportaj dizisinin ana sorusu net ve isabetliydi:

"Doğu'da zorla "Kürtçülük" davası mı yaratıyoruz?" (Cem, 1970: 7)

Yazı dizisinde yayımlanan fotoğrafların gösterdiği gibi, her zaman şafak vakti gerçekleşen sıradan bir komando baskınında, erkekler ve kadınlar iki grup halinde birbirlerinden ayrılıyor ve köylüler, köyün merkezinde sıraya diziliyordu. Tanıklıklara göre, komutanın köylülerden silahlarını teslim etmelerini istemesinden sonra, (birçok sefer kadınlar, yaşlılar ve çocuklar da dahil olmak üzere) köyün sakinleri çıplak soyuluyor ve sıra dayığına çekiliyorlardı. Söz konusu baskınlar sırasında, kalıcı sakatlık ve öldürmelerin de yaşandığı Cem tarafından not edilmekteydi. (Cem, 14.06.1970: 7) Dahası mülakat yapılan köylüler, sıra dayığı sırasında, şu şekilde hakarete uğradıklarını da iddia etmekteydiler:

"Getirin silahlarınızı, Barzani'nin köpekleri!" (Cem, 12.06.1970: 7)

"Kürtoğlu kürt, defol Barzani'nin yanına git!" (Cem, 12.06.1970: 7)

"Sen kürtsün, defol Barzani'nin yanına!" (Cem, 14.06.1970: 7)

"Bu silahları Barzani'ye kaçıracan!" (Cem, 14.06.1970: 7)

"Bizim babamızı, amcamızı sen öldürdün!" (Cem, 14.06.1970: 7)

"Kuyruklu kürt, defol Barzani'nin yanına!" (Cem, 14.06.1970: 7)

"Siz Barzani uşaklarısınız, sizi buradan kovuncaya kadar zulmedeceğiz. Kime giderseniz gidin, bizde sizi öldürme emri var." (Cem, 15.06.1970: 7)

Söz konusu röportajda bir köy muhtarı, Hükümete bölgelerinde artan eşkıyalık olayları hakkında şikâyet dilekçeleri göndermiş oldukları için büyük pişmanlık yaşadıklarını; çünkü, Devletin dilekçelere onları silahtsızlandırarak, döverek ve işkence ederek yanıt verdiğini söylemekteydi. (Cem, 12.06.1970: 7) Aynı zamanda Cem, Cumhurbaşkanı'na yollanan ve komando operasyonları sırasında yaşanan çeşitli işkence ve cinayet olaylarını ihbar eden özgün şikâyet dilekçelerini de yayımlıyordu. (Cem, 13.06.1970: 7) Söz konusu dilekçelerde, yalnızca baskınlarda yaşanan işkence ve öldürmeler anlatılmıyor, aynı zamanda, art arda beş kereden fazla baskına uğrayan birçok köyün Irak ya da Suriye'ye göç etmek durumunda kaldığını da bildiriyordu. (Cem, 15, 17.06.1970: 7) Gerçekten de, komando baskınları hakkında yazılan tüm bu şikâyet dilekçeleri ve ulusal basında yayımlanan röportajlardaki tanıklıklara göre, Devletin bu operasyonlarla vermeye çalıştığı asıl mesajın her yerde aynı olduğu anlaşılıyordu: "Defolun!"

Dahası, mülakat yapılan köylüler, Devletin yürüttüğü silahtsızlandırma politikasının topraklarını korumak için ağalara ve eşkıyalara karşı verdikleri mücadelede kendilerini zayıflatıldığını savunuyorlardı.¹² Cem'e göre, köylülerin çoğunluğu "kaçakçılıkla" geçindiğinden ve kan davası ve eşkıyalık bölgeyi istila etmiş olduğundan, silahların Doğu köylüsü için doğal meşru müdafaa araçları olduğu anlaşılıyordu. (Cem, 13.06.1970: 7) Gerçekten de, mülakat yapılan ve bir köyün AP'li Belediye Başkanı olan bir yerel derebeyi, komando operasyonlarını köylülerin toprak işgalini engellediği ve bölgede barış ve düzeni yeniden kurduğu için övmekteydi. (Cem, 13.06.1970: 7) Benzer bir şekilde yerel Devlet yetkilileri, bölgede kamu düzeninin yeniden kurulması için komando operasyonlarının kaçınılmaz olduğunu savunuyorlardı. (Cem, 13.06.1970: 7)

¹² Ayrıca köylüler, silahların adil bir şekilde toplanmadığını, baskından haberi olan ağaların kendi silahlarını önceden kasabada sakladığını ve yalnızca köylülerin silahlarının toplanabildiğini de savunmaktaydılar. (Cem, 14.06.1970: 7)

Komando operasyonları sonucu bölgede oluşan barış ve düzeni, geçici ve yapay bir durum olarak değerlendiren Cem ise Devletin zorla Doğu halkı içinde ileride kontrol edemeyeceği bir ayaklanma arzusu yarattığını yazmaktaydı:

“Asayiş sağlamaya gerekçesiyle başlayan ve bu açıdan başarılı olan komando hareketi, bir noktadan sonra adeta, Türkiye’yi bölerek onun başına dert açmak isteyenlerin ve bazı ağaların çıkarı doğrultusunda yürütülmüştü.” (Cem, 12.06.1970: 7)

Cem’e göre, Devletin Doğulu halka olan güvensizliği, ona ikinci sınıf vatandaş olarak muamele etmesine ve derebeyleri ile bölgenin geri kalmışlığının lehine işleyen bölgedeki statükoyu aynen korumaya yönelmesine yol açmıştı. Cem, Türkiye’nin düşmanlarının Devletin Doğu halkı üzerinde kurduğu baskıyı, bölgede Kürtçülüğü yaymak ve ağalar ile köylüler arasındaki asıl çelişkiyi saklamak için suiistimal ettiğini iddia ediyordu. (Cem, 17.06.1970: 7) Yazı dizisini Doğu vilayetlerinde devam etmekte olan tehlikeli gelişmeler hakkında Devlet’e acil bir uyarı olarak sunan Cem, şu anlamlı sonucu çıkarmaktaydı:

“Güney-Doğu Anadolu çiçeklerle ve güllerle yaklaşılması gereken talihsiz ve yoksul bir bölgedir. Dipçik ve küfürlerle girilen bir düşman toprağı değil.” (Cem, 18.06.1970: 7)

(Fırtına öncesi) Sessizlik

1970’lerin ilk yıllarında, komando birliklerinin bölgedeki baskısı ve yöre halkının Devletin kolluk güçlerine yönelik hoşnutsuzluğu o kadar yükselmişti ki, Siirt’te bir futbol maçının ardından çıkan basit bir taşkınlığı önlemek için komandolar kalabalığa ateş açmış, 2 genç taraftarı öldürmüş ve 50 kişiyi de ağır yaralanmıştı. (Milliyet, 04.05.70: 1) Bu trajik olaydan sonra, kitlesel bir ayaklanmayı önlemek isteyen Siirt Valisi, sokağa çıkma yasağı ilan etmek durumunda kalırken Başbakan Süleyman Demirel, olayın sıradan ve münferit bir holiganlık olduğunu ilan ediyordu. (Bisalman, 1970c: 2) Köşe yazarı Bisalman ise Doğu halkının Devlete yönelik hoşnutsuzluğunu bütün çıplaklığıyla gösteren Siirt olayını hükümetin ciddiye alması gerektiğinde ısrarcıydı. Bisalman’a göre, yöre halkının komando operasyonları ile artan hoşnutsuzluğu Kuzey Irak’ta bir Kürt Devleti’nin muhtemel doğuşu ile Devlet açısından çok daha tehlikeli bir hal almıştı bile:

“Yörede eşkiya arıyoruz diye köyleri basan, insanları sıra dayığına çeken komandoların yarattığı antipati birikimi olmasa; ve de yöre, parlamaya müsait bir madde gibi yıllar yılı ikinci sınıf insan kategorisine sokulmuş insanların yaşadığı bir yöre olmasa; bir futbol mağlubiyeti, hatta devlet kuvvetlerinin ateş açarak iki kişiyi öldürüşü bile bu derece büyük ve sürekli olayların çıkmasına sebep olabilir miydi hiç?” (Bisalman, 1970c: 2)

Bu olay, Devletin bölgedeki baskı politikasının ve yöre halkının Devlete yönelik hoşnutsuzluğu ve öfkesinin yalnızca bir örneğini oluşturuyordu. 1970’li yılların ulusal gazetelerinin üçüncü sayfaları, Doğu vilayetlerinde Devletin kolluk güçleri ile yöre halkının kanlı karşılaşmalarına sahne olan onlarca haberle dolacaktı. Nitekim, tüm bu karşılaşmalarda, ne Devletin baskısı ne de halkın öfkesi sıradan bir doğaya sahipti; tam tersine tüm bu “münferit” olaylar, uzun süreli siyasal bir çatışmanın doğuşunun bütün gerekli koşullarının olgunlaşmakta olduğunu kısa sürede kanıtlayacaktı.

Ulusal basın, Doğu’da bozulan kamusal düzenin ilk önce komando operasyonları ve daha sonra 12 Mart 1971 darbesi sonucu bölgede ilan edilen sıkıyönetim sonucu zorla da olsa yeniden kurulduğunu yazıyordu. Nitekim, günlük gazetelerin köşe yazarları, 1970’lerin ilk yıllarında Doğu’da hem eşkiyalığın hem de kitlesel hezeyanın son bulduğunu düşünmekteydiler. (Duru, 1971: 1, 9) Gerçekten de, bütün 1970’ler boyunca ulusal basında “eşkiya” kavramı, bu andan sonra, taşranın otoyolları, dağları ve ovalarında faaliyet gösteren “silahlı soyguncu çete üyesi”nin (Soanes (ed.), 2002: 58) değil, silahlı sol örgütlerin şehir ve kırlardaki siyasal eylemliliklerini gerçekleştiren üyelerini ifade etmek üzere kullanılmaya başlandı.¹³ Ancak gelecek yıllar, bölgede yeniden kurulduğu düşünülen düzenin zorla oluşturulmuş bir yanılsamadan ve oluşan sessizliğin yakında kopacak fırtınanın ilk aşamasından ibaret olduğunu şüpheye yer bırakmayacak açıklıkla gösterecekti. Nitekim, ilk önce Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) altında örgütlenen ve komando operasyonlarına karşı bölgede büyük ses getiren kitlesel “Doğu Mitingleri”ni¹⁴ (1967) düzenleyerek “Türkiye’nin Doğu’sunda Kürt halkı-

13 Örneğin, 1970’lerin radikal sol gençlik hareketinin liderlerinden Mahir Çayan’ın gerçekleştirdiği adam kaçırma eylemlerinden sonra, ulusal basın Çayan’ı “şaki” olarak adlandırırken Başbakan Süleyman Demirel, Çayan gibi “şehir eşkiyası”na merhamet gösterilmeyeceğini ilan ediyordu. (Milliyet, 05.06.71: 1)

14 Bölgenin geri kalmışlığıyla Kürt etnik kimliğinin reddi arasında ilk kez doğrudan ilişki kurarak Türkiye kamuoyunun Kürt meselesiyle etno-sosyal bir sorun olarak yüzleşmesini sağlayan “Doğu Mitingleri”nin sloganları vurucu ve netti: “Batı’ya medeniyet, Doğu’ya cehalet, neden?”, “Jandarma değil, öğretmen istiyoruz!”, “Karakol değil, okul istiyoruz!”, “Dilimize hürmet ediniz!”, “Bazoka değil, fabrika istiyoruz!”, “Petrol, bakır, krom bizde, yaşamak sizde!”, “Savaşta Doğulu vurur, Barışta Doğulu vurulur!”, “Bize mağara, onlara villa!”, “Bana bak arkadaş! Birlik Eşitlik ile olur!”, “Bir gün biz de güleceğiz!” (Kürkçü, 1988: 2129)

nın yaşadığını"¹⁵ ilan eden örgütlü Kürt hareketleri, PKK liderliğinde eriyerek kısa süre içinde Kürt dağlarının hâkimiyetini eşkıyalardan devralacaktı.

İsimsiz suçludan kahraman kültüne:

Eşkıyanın yöre halkı ve ulusal basındaki çelişen imajları

"bir sürekli çıplaklıktır koçero, bir sürekli açlıktır,
bir sürekli haksızlıktır koçero, bir sürekli itilmişlik,
koçero bir vazgeçştir, koçero bir ilgisizlik"¹⁶

Eric Hobsbawm, teorik üretiminin belki de en yaratıcı ürünü olan *Eşkıyalar* adlı kitabında, "sosyal bir eşkıya"nın yaşam öyküsünün eşkıya olgusuna nüfuz edebilmenin en iyi yolu olduğunu yazar. (2000: 1) Son Kürt eşkıyaları içinden Mehmet İhsan Kilit, nam-ı diğer Koçero miti, yalnızca Hobsbawm'ın ilkel isyancı anlamında kullandığı "sosyal eşkıya" tezini test etmemizi değil, aynı zamanda eşkıyanın yöre halkı ve ulusal basının gözündeki çelişen imajları üzerinden eşkıyanın "adi" şiddetinin siyasallığı ve yasa yapıcı mirasını da göstermemizi sağlayacaktır.¹⁷

Mehmet İhsan Kilit, Batman'ın Beşiri köyünde Alikan aşiretinin bir üyesi olarak 1927 yılında dünyaya gelmiştir. (İlhan, 1962: 3) Akrabaları ve hemşerileri tarafından anlatılan hikâyeye göre (Çapın, 1962 (VI): 3) Mehmet, 16 yaşındaki karısından bir kız çocuğu olduğunda göçebe köyünde yaşayan 18 yaşında basit bir rençberdir. Karısına ağanın oğullarından biri olan Halil'in sarkıntılık etmekte olduğunu öğrenen Mehmet, ailesini beladan korumak için, karısı ve yeni doğmuş bebeğiyle birlikte köyünden Silvan'a göç eder. Ancak gitmeden önce, Halil'i onları takip etmemesi, rahat bırakması konusunda da uyarır; "yoksa", der, "vururum seni." Bir ay sonra, Halil'in kurşunlarla delik deşik olmuş bedeni, Silvan çarşısında bulunur. Bu andan sonra Mehmet, bir katildir, ailesini Suriye'ye götürür ve onun artık dağlara çıkıp eşkıya olmaktan başka çaresi kalmamıştır. Böylece Mehmet, Koçero olur ve rençber de eşkıya.

Koçero'nun dağa çıkmadan önceki yaşamı hakkında yöre köylülerinin sundukları bu hikâyede, Mehmet'in yasadışı hayatını başlatan hoş görülmez bir adaletsizlik, onun isyanını da meşrulaştırmaktadır. Ancak ünlü bir

15 DDKO'nun önerisiyle TIP'in 4. Kongresi'nde kabul edilen "Haklar Tasarısı"nın Kürt halkının varlığını tanıyan bu ilk cümlesi, TIP'in kapatılmasındaki gerekçelerden en önemlisi olacaktı. (Yeğen, 1999: 166-167)

16 Bu dizeler, Hasan Hüseyin Korkmazgil'in "Koçero: Vatan Şiiri"nden bir parçadır.

17 Koçero efsanesi üzerine bir roman için, bkz. (İzmir, 2004) Söz konusu roman, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* ve *Çakırcalı Efe* adlı romanlarının bir takipçisi olarak yazıldığından Koçero'nun yaşam öyküsünü sunmak üzere, bunun yerine, dönemin günlük gazetelerinin haber ve röportajlarını kullanmayı tercih ettim. Böylece, söz konusu eşkıyanın ulusal yazılı basında ve yöre halkının hafızasında oluşan çelişkili imajlarını karşılaştırma şansını da elde etmiş oldum.

eşkiya olan Koçero hakkında, bu suç öncesi yaşamı dışında, birbiriyle çelişen iki farklı imaj ortaya çıkmaktadır: Ulusal basındaki “azgın suçlu” söylemi ile yöre köylüleri arasındaki “ezilenlerin kahramanı” miti.

1960’ların ilk yıllarının günlük gazeteleri, Devletin yürüttüğü Koçero avı üzerine manşet ve haberlerle doludur:

“Kaatil Koçero Öldürüldü: 20 kişinin kaatili “Koçero” jandarmalarla yapılan bir çarpışmada öldürülmüştür. Çarpışmada bir jandarma eri de şehit düşmüştür. “Koçero” 20 yıldan beri aranmakta idi.” (Milliyet, 28.06.61: 1)

Koçero’yu azgın bir suçlu olarak resmeden bu haber, Koçero üzerine yapılan dönemin onlarca yalan haberinden yalnızca biriydi; aslında, Koçero yalnızca sekiz yıldır dağlardaydı ve haberde bahsedilen çatışmadan yaralı, ama canlı bir şekilde kurtulmayı başarmıştı. Nitekim, Koçero’nun durmak bilmeyen ve Devletin vakur imajını alaya alan kaçışını anlatan haberler, gazete sayfalarında geniş yer bulmaya devam ediyordu:

“Çembere Alının bir Şaki Kaçmaya Muaffak Oldu: Meşhur kaçakçı, soyguncu ve firarı kaatil Koçero (...)” (Milliyet, 28.12.61: 3)

“Koçero, Jandarma Elinden Yine Kaçtı” (Milliyet, 24.03.62: 1)

“Bir Assubayı Şehit Eden Koçero Çemberden Kaçtı” (Milliyet, 30.08.62: 1)

“Dağlık Bölgede Sarılmış olan Koçero Suriye’ye giden Kaçakçılarla Çarpıştı” (Milliyet, 01.09.62: 1)

“Şaki Koçero için Yeni Birlikler Gönderildi” (Milliyet, 04.09.62: 3)

“Koçero’yu İhbar Edene Para Mükafatı Verilecek” (Milliyet, 07.09.62: 1)

“Koçero, Jet Uçağı ile Bombardıman Edildi: (...) Koçero’yu bombalayan uçağın pilotu ilgililere “isabet kaydettiğini” bildirdi.” (Milliyet, 29.09.62: 1) (Yalan haber)

“İçişleri Bakanı: “Koçero Yakalanmadı” dedi” (Milliyet, 03.11.62: 1)

“Koçero’yu Suriye’den İsteyeceğiz” (Milliyet, 06.11.62: 1)

“Koçero’nun Saklandığı Köy Tespit Edildi” (Milliyet, 07.11.62: 7)

“Suriye Temsilcisi: “Koçero’yu Yakalamayı Vazife Biliyoruz” dedi” (Milliyet, 09.11.62: 1, 7)

“Yakalanan Adam Koçere Değilmiş” (Milliyet, 29.11.62: 1)

“Koçero, Suriye’ye Kaçtı” (Milliyet, 29.05.63: 1)

Koçero, Doğu'daki binlerce eşkıyayı temsil eden popüler bir sembole dönüşerek ulusal basında geniş yer bulurken *Milliyet* gazetesi, İsmet İnönü ile birlikte, Koçero'yu 1962 yılının adamı olarak ilan ediyordu. (*Milliyet*, 01.01.63: 1) En sonunda, 1964 yılında, bir petrol kampını soymak üzereyken jandarmanın önceden hazırladığı pusuya düşen Koçero, kendi arkadaşının kaza kurşunuyla öldürülüyordu. (*Milliyet*, 05, 06, 07.07.64: 1, 7)

Gazete haberleri tarafından yayılan Koçero'nun "azgın suçlu" karşı-imajına ek olarak, Batılı muhabirler ve köşe yazarları da, Koçero'yu Devletin bakış açısından değerlendirmekte ve onu günün azılı katil ve soyguncularından biri olarak değerlendirmekteydiler. (İlhan, 1962: 3) Örneğin Koçero'yu antipatik ve sevimsiz bulduğunu söyleyen Ulunay'a göre, basit bir bekçi tarafından hazırlanan pusu sonucu gelen ölüm şekli, bu şakinin hiçbir zaman Çakırcalı ya da Sandıkçıoğlu gibi efsaneleşemeyeceğini gösteriyordu. (Ulunay, 1964a: 3)

Bu karşı-imajın tersine, yöre köylüleri için Koçero, gerçek bir kahramandı:

"Sekiz yıl müddetle bütün jandarma takiplerinden kurtulmaya muvaffak olan yirmi yedi yaşındaki, uzun boylu, esmer, yakışıklı eşkıya dağlarda hüküm sürmeye devam ediyor... (...) Bir kötü adam olduğuna inanmıyorlar... Onu kötülerseniz size kırılıyorlar... (...) Koçero'nun katil olmadığını ileri sürüyorlar..." (Çapın, 1962 (IV): 3)

"(Köylülerin anlatısına göre), sekiz yıldır dağlarda dolaşıyor... Harama uçkur çözdüğü, gittiği köylerde kadınlara baktığı görülmemiş... Bacı der yabancı kadınlara başka bir şey demez... Karısını özlediği zaman gider Suriye'ye bir müddet kalır sonra yine döner. (...) Koçero başkalarının anlattığı gibi öyle on, on iki kişi öldürmemiştir. Önüne çıkanları da soymaz o... Öldürdüğü insan sayısı ikidir... Birisi dağa çıkmasına sebep olan Halil, diğeri en yakın arkadaşı Şerifo'yu namaz kılarken sırtından tüfekte vuran Alo... Hani, kulağını kesip Şerifo'nun kız kardeşine götürdüğü Alo... (...) Koçero, jandarmalara ateş etmez. (...) Koçero köylünün kendisini ele vermemesine karşılık, köylüye bakmakta, ona zarar gelmemesini sağlamaktadır." (Çapın, 1962 (VI): 3)

"Koçero için attan hızlı giden adam deniyor. (...) Uzaklık diye bir mefhum yok onun için." (Çapın, 1962 (VII): 3)

"(Köylülerin anlatısına göre), Koçero'nun kendisine zararı dokunmayana zararı dokunmaz... Hatta zararı dokunana bile pek kötülük etmez... (...) Kendisini besliyorlar diye köylülerini ihbar eden bir adamı dağa kaldırdı... Birkaç gün tuttu, sonra koyverdi..." (Çapın, 1962 (VIII): 3)

“Koçero kahramanlaştırıldı ve şimdi de genç kızların sevgilisi haline geldi.” (Milliyet, 30.12.62: 1)

“Şakinin mezarına yüzlerce köylü gidiyor. (...) Köylüler onun için “bir soyguncu değil, namus uğruna katil oldu” diyorlar.” (Milliyet, 07.07.64: 1)

“Diyarbakır’da Koçero’nun Ölmediği İddia Ediliyor” (Milliyet, 13.07.64: 1)

“Koçero’nun Öldüğüne Kimse İnanmıyor: Meşhur Koçero hikayesinde hemen hemen bütün Doğu halkı hükümeti suçlamaktadır. (...) Dediklerine göre, bir namus meselesi yüzünden çok genç yaşta iki adam öldürmüş, fakat sonradan ününden faydalanan ağalar, onu istismar etmiş ve bölgedeki bütün suçları ona yüklemişlerdir. (...) Koçero bütün gelirini Siirt’te bazı kimseler adına afyon kaçakçılığı yapmakla elde etmiş ve bu kimselere güvenerek on dört yıl Siirt’te elini kolunu sallaya sallaya gezmiştir.” (Milliyet, 25.12.64: 5)

“Koca devletin” başa çıkamadığı bu “ekmeksiz garibin teki” üzerine çizilen bu mit, Kürt köylüsü için Devlete direnmenin gerekli ve mümkün olduğunu gösteriyordu.

Sonuç yerine: Baskı ve direnme zincirindeki eksik halka

Modern Türkiye’de son Kürt eşkıyalığı üzerine yaptığımız yukarıdaki metin analizinin dört temel sonucu bulunmaktadır. İlk olarak, Türkiye’nin Kürt bölgelerinde eşkıyalığın 1950’lerde yeniden ortaya çıkışı ve 1960’larda doruğuna ulaşması tarihsel olgusu açısından analizimiz, Hobsbawm’ın eşkıyalığın kitlesel boyutlarda ortaya çıkış nedeni üzerine sunduğu tezi doğrulamaktadır:

“Kitlesel bir olgu olarak eşkıyalık, yalnızca sınıfsız toplumların sınıflı toplumların yükselişi ve dayatmasına direndiği zaman değil, aynı zamanda, geleneksel kırsal sınıflı toplumların diğer kırsal (yani yerleşik tarımcılığa karşı göçebe ya da yaylacı hayvancılık gibi), kentsel ya da yabancı sınıflı toplum, devlet ve rejimlere direndiği zaman ortaya çıkar.” (Hobsbawm, 2000: 9)

Gerçekten de, yönetici seçkinlerin Türk ulus-devlet kurma sürecine göre şekillendirdiği ve büyük toprak ağalığının 1950’lerden itibaren yükselişe geçtiği Türkiye’nin Kürt bölgelerinin sosyal yapısının dönüşümüne direnen, Kürt eşkıyalarının insan kaynağını da oluşturan göçebe yaşam şekliydi. Her türlü altyapıdan yoksun bir şekilde yaşayan ve “kaçakçılığın” yanı sıra, tarım ve hayvancılıkla geçinen Göçerler, bizzat var oluşlarıyla kurulu düzenin bütün normlarını kendiliğinden alt üst ediyor ve eşkıya olmalarına gerek kalmadan birer “sosyal isyancı” kimliğine bürünüyorlardı. Gerçekten de,

göçebe Kürt aşiretleri, modern Türkiye'nin en "marjinal" topluluklarıydılar. Doğal olarak sahip oldukları sosyal örgütlenme, yalnızca merkezî hükümetin bütün düzenleme ve denetleme çabalarına karşı direnmiyor, aynı zamanda, Êzidîlik gibi heretik dinî inanışlara ve "kan davası" ve "namus cinayeti" gibi kadim geleneklere de ev sahipliği yapıyorlardı. Nitekim, dönemin Devlet yetkililerinin Göçerlerin yerleşik hayata geçirilmeye ikna edilemeyecekleri yönündeki açıklamaları, bu toplulukların tasfiyesinin Devlet için en uygulanabilir çözüm olduğunu açıkça gösteriyordu. (Milliyet, 25.12.64: 5) Bu toplulukların doğaları gereği merkezî hükümet açısından birer "sosyal isyancı" olarak algılandığı gerçeği, göçebe köylere yapılan komando baskınları ile de gün yüzüne çıkıyordu. Bu baskınlarda Devletin amacı, yalnızca bu köylüleri silahsızlandırmak değil, aynı zamanda, yönetici seçkinlerin medeniyet söyleminde "gerici Osmanlı toplumunun kalıntıları" olan bu toplulukları tasfiye etmekte.

Yine de eşkıya, aynı zamanda bir semboldü; yani, eşkıya miti, en az, onun iktidar ilişkilerinde oynadığı gerçek rol kadar önemliydi. Dolayısıyla, son Kürt eşkıyalarının herhangi bir sosyal protesto işlevi görüp görmediği analizin ikinci temel sorusunu oluşturmaktadır. Bizim analizimizde, Kürt köylülerinin toplumsal hafızasında yer alan hiçbir eşkıya mitinin ağalara karşı verilen bir mücadele üzerinden oluşmadığı görülmektedir. Son Kürt eşkıyaları arasından efsaneleşen eşkıya figürleri, ağalara karşı gerçekleştirdikleri ayaklanma ile değil, "koca devlete" kafa tutan cesaret ve dokunulmazlıklarıyla Kürt köylülerinin hafızalarındaki yeri almayı hak ediyorlardı. Dolayısıyla, eşkıyanın "adi" şiddeti, zorba ve zalim Devletin aczini dolaylı olarak bile olsa göstermesiyle yöre halkının gözünde olağanüstü ve siyasal bir doğaya sahip hale geliyordu. Bu bağlamda, eşkıya çetelerine karşı önlem alınması için merkezî Hükümete sayısız dilekçeler gönderen aynı köylüler, karşılaştıkları baskı ve zulüm karşısında, Devletin karşı konulamaz güç imajını alaya alan Koçero mitini de yaratacaklardı. Yani Koçero imajı, bizzat Kürt halkının Devlete karşı çıkma özlemini yansıtır ve yaşatıyordu. Bu bağlamda, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* ve *Çakırcalı Efe* romanlarında çizdiği sosyal isyancı olarak eşkıya anlatısına karşı çıkan Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* romanında eşkıya mitini ezilen köylünün çaresizliğinin bir ifadesi olarak yorumlarken haklıydı; ancak, Tahir'in anlatısının aksine, ezilen Kürt köylülerinin "zalimi" ağa değil, devletti. Merkezî devletle koruma ve sadakat üzerinden bir patronaj ilişkisi geliştirmiş büyük toprak ağalarının tersine, göçebe Kürt köylülerinin ağaları, hiçbir şekilde topluluklarının mutlak liderleri değildi.

Hobsbawm, kolektif bir direnme şekli olarak "sosyal eşkıyalığın" toplumun üç unsuru tarafından ahlaki ve manevi destek alabileceğini savunmuştur: (i) Yöre halkı, (ii) genel kamuoyu ve (iii) yetkililer. (Hobsbawm, 2000:

9) Bizim analizimiz açısından, yalnızca yöre halkının “ezilenlerin kahramanı” eşkıya mitini kurulu düzene karşı cesur bir bireysel kalkış olarak sahiplendiği görülmektedir. Genel kamuoyu açısından, dönemin sol cenahının romanlar, şiirler ve filmler yoluyla eşkıya mitini yeniden tahayyül ettiğini; ancak, bu sol tahayyülde feodal ağa baskısı geniş yer tutarken olgunun temsil ettiği etno-sosyal mesele ile kapsamlı bir Devlet eleştirisinin yer bulmadığı görülür.

Üçüncü olarak, son Kürt eşkıyalığının Devlete yönelik gerçek bir tehdit oluşturup oluşturmadığı sorusuna, bizim analizimiz iki yönlü bir yanıt sunmaktadır. Bir yandan, yalnızca eşkıyalık değil, aynı zamanda onun asıl insan kaynağını oluşturan ve onu efsaneleştiren Kürt göçebeliliği, Türk ulus-devlet kurma süreci önünde hatırı sayılır engeller olarak anlaşılmıştır. Bu bağlamda, ölü ya da diri ele geçirilmiş eşkıyaların fotoğraflarının ulusal basın yoluyla düzenli olarak kamuoyunda sergilenmesi, Devletin gücünün sarsılmaz ve eşkıya miti çevresinde oluşturulan isyankâr ruhun yok olmaya mahkûm bir ütopya olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Diğer taraftan, siyasal seçkinler ve ulusal basının Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulmasına doğru giden gelişmelerden çıkardıkları tehdit algısı ve Türkiye Kürtlerine yönelik yükselen popüler ve resmî ırkçılıkla birleşen eşkıyalık olgusu, merkezî yönetimin bölgeye nüfuz etmesi için gerekli ortam ve kılıfı sağlıyordu. Tıpkı 17. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin, Karen Barkey’in belirttiği gibi (1994), eşkıyalıkla mücadele adı altında imparatorluğun en ücra topraklarına nüfuz etmeyi başarması gibi, Türk ulus-devleti, bölge halkı için doğrudan güvensizlik anlamına gelecek olan kendi güvenlik politikalarını eşkıyalıkla mücadele adı altında yürütmeye koyuldu. Ancak, merkezî yönetimin Kürt göçebeliliğini ortadan kaldırma süreci, bölgenin feodal yapısının tasfiyesi anlamına gelmemiş, tam tersine, Göçerlerin yerini kimlikssel olarak asimilasyona razı olan büyük toprak ağalığı almaya başlamıştır.

Son olarak, son Kürt eşkıyalığının 1970’lerin sonu itibarıyla adeta birdenbire yok oluşunun arkasında iki farklı dinamiğin yattığı anlaşılmaktadır. İlk dinamik, bölgede göçebe toplulukları tasfiye eden, asimile olmuş büyük toprak ağalığını destekleyen ve hızlı kentleşmeyle beraber yürüyen Devletin merkezileşmesinin görece başarılı gelişimidir. Diğer dinamik ise silahlı, örgütlü Kürt hareketlerinin ortaya çıkması ve bunların, Kürt dağlarının hâkimiyetini, yani isyanın şekil ve biçimini, eşkıyalardan devralmasıdır. PKK tekelinde eriyen söz konusu hareketler, Kürt halkında eşkıya mitiyle yaşamakta olan Devlete karşı çıkma özlemini yeniden formüle edecek ve ona liderlik edeceklerdir. Bir yandan, söz konusu örgütü “üç beş çapulcu eşkıya” olarak tanımlayan Devlet söylemine karşı, PKK kendisini “bir program ve ideoloji ışığında Kürt halkının ilk örgütlü ayaklanması” olarak tanımlayacaktır. Öte

yandan, kod adlarını ünlü eşkiya isimlerinden seçecek olan PKK militanları, aynı zamanda onlardan "dağın isyan felsefesi"ni de miras alacaklardır.

Diğer bir deyişle son Kürt eşkiyalarının tarihi, Devletin bir ayaklanma ya örgütlü mücadele olmadığında dahi bölgeyi isyan toprakları olarak algıladığını ve Kürt halkını burada eşkiya, orada gerilla olarak dağlara çıkmaya zorladığını göstermektedir. Bu anlamda son Kürt eşkiyaları, gerek sembolik gerekse gerçek var oluşuyla, Türkiye'nin Kürt meselesindeki baskı ve direnme zincirinin eksik halkasıdır.¹⁸

KAYNAKÇA

- Barkey, Karen, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Ithaca and London: Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 1. baskı, 1994.
- Hobsbawm, Eric, *Bandits*, The New Press, New York, 4. baskı, 2000.
- İzmir, Mehmet Ali, *Son Eşkiya Koçero*, Birey Yayınları, İstanbul, 2004.
- Özcan, Ahmet, "Eşkiyanın "Adi" Şiddetinin Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası", *Kebikeç*, Sayı 34, 2012, s. 21-38.
- Soanes, Catherine (ed.), *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- White, Paul J., *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers: The Kurdish National Movement in Turkey*, Zed Books, Londra-New York, 2000.
- Yeğen, Mesut, "The Kurdish Question in Turkish State Discourse", *Journal of Contemporary History*, cilt. 34, No. 4, Ekim 1999.

Gazete Taraması

Milliyet, www.gazetearsivi.milliyet.com.tr

- Abdullah, Tekin (1967), "Doğu Kalkınması ve Eğitim Sorunu", 22.10.67, s. 2.
- Akçam, Dursun (1963), "Analarımız", 07.07.1963, s. 5.
- (1964), "Çocuklarımız", 04, 06, 08, 10.01.1964, s. 5.
- (1965a), "Babalarımız ve Doğu'daki Çile", 18.01.1965, s. 5.
- (1965b), "Babalarımız ve Doğu'daki Çile", 22.01.1965, s. 5.
- (1968), "Alta Kalanlar", 03.06.1968, s. 5.
- Altan, Çetin (1960a), "Taş: Hazin Bir Manzara", 14.09.1960, s. 2.
- (1960b), "Taş: Ne Sünepeliktir Bu?", 23.10.1960, s. 2.
- (1961a), "Taş: Gangster", 20.08.1961, s. 2.
- (1961b), "Taş: Dostların Ricaları", 07.12.1961, s. 2.
- (1962a), "Taş: Böyle Başa Böyle Traş", 03.01.1962, s. 2.
- (1962b), "Taş: Kaç Sıfır?", 30.07.1962, s. 2.
- (1962c), "Taş: Haydutluk Hikayeleri Artmaya Başladı", 11.09.62, s. 2.
- (1963), "Taş: Kolayı", 10.01.63, s. 2.

18 Örneğin, Türk ulus-devletine karşı Kürtlerin ayaklanma tarihini yazan ve PKK gerillalarının birer "ilkel isyancı" mı yoksa "modern devrimciler" mi olduğunu sorgulayan Paul White, kitabında Kürt eşkiyalığına bir cümle bile ayırmazken yalnızca Hobsbawm'ın "ilkel isyancı" tezini eşkiyalar üzerine geliştirdiğini unutmakla kalmamış, aynı zamanda çalışması için mülakat yaptığı eski PKK gerillalarının kod isimlerinin (Koçero vb.) birer eşkiya ismi olduğunu da fark edememiştir. (White, 2000: ix)

- Arslan, Zülküf (1967), "Doğu'nun Çilesi Bütün Türkiye'nin Ulusal Sorunudur", 17.09.67, s. 2.
- Bisalman, Kemal (1970a), "Cızz...: Fadime Dayı'dan Mektup Var...", 02.05.1970, s. 2.
- (1970b), "Cızz...: Siirt Olayları ve Bir Gerçek", 06.05.1970, s. 2.
- (1970c), "Cızz...: İki Terminoloji İki Yöntem!...", 07.05.1970, s. 2.
- Çapın, Halit (1962), "Röportaj: Doğu'da Yezidiler ve Eşküyalar I-", 12.03. - 19.03.1962, s. 3.
- (1964a), "Röportaj: Koçero Öldü! Yaşasın Hamido!", 05.11.1964, s. 1, 7.
- (1964b), "Paris'te Soğan Ekmek Yedik", 08.11.1964, s. 5.
- Cem, Cemil Cahit (1956), "Bana Sor", 27.07.1956, s. 3.
- Cem, İsmail (1970), "Acılı Doğu", 12.06.1970 – 18.06.1970, s. 7.
- Danışmend, İsmail Hami (1950), "Sözün Kısası: Bir Tarih Tekerrürü", 16.10.1950, s. 3.
- Demirtaş, Faruk (1960), "Salihli Eşkylan", 21.11.1960, s. 3.
- Deniz, Ümit (1955), "Cenuptan Geliyorum: Anadolu'da Hâlâ İnsan Kurban Ederek Ayın Yapanlar Var!...", 08.09.1955, s. 3.
- Duru, Orhan (1971), "Doğu'da Durum", 18.05.1971, s. 1, 9.
- Ferdi, Recep (1953), "Günün Meseleleri: Cürüm, Ceza ve Tabaket", 30.11.1953, s. 2.
- Gevgilili, Ali (1970), "Düşünenlerin Forumu: Türk Toplumunu Silahlanıyor mu?", 19.04.1970, s. 2, 9.
- Hazer, Mehmet (1970), "Düşünenlerin Düşünceleri: Doğu Kalkınması ve Özel Sermaye", 19.05.1970, s. 2.
- İlhan, Hayat (1962), "Sindiler veya Kaçtılar", 29.01.1962, s. 3.
- Kılıççoğlu, Uğur (1963), "Azılı Katiller Burada Toplandılar!", 10.09.1963, s. 5.
- Nevruzoglu, F. (1951), "Bize Göre: Eşkylığa Dair", 09.12.1951, s. 4.
- (1952a), "Bize Göre: Bu Nasıl Erkeklik?", 22.05.1952, s. 3.
- (1952b), "Bize Göre: Yiğitlik Bu mu?", 18.12.1952, s. 3.
- Onur, Necmi (1962), "Unutulan Belde: Doğu", 31.07.1962, s. 3.
- Pençe (1950a), "İbret Aynası", 11.12.1950, s. 2.
- (1950b), "İbret Aynası", 14.12.1950, s. 2.
- (1951a), "İbret Aynası", 12.01.1951, s. 2.
- (1951b), "İbret Aynası", 09.02.1951, s. 2.
- Pulur, Hasan (1968), "Olaylar ve İnsanlar", 14.12.1968, s. 5.
- (1969), "Olaylar ve İnsanlar: Eşkya Hikayesi", 01.10.1969, s. 7.
- Safa, Peyami (1959), "Objektif: Türk Jandarması", 16.02.1959, s. 2.
- Tokatlı, Orhan (1962), "Doğuda Vatandaş ya Huzur ya da Silah İstiyor", 08.08.1962, s. 5.
- Toker, Metin (1967), "Üç Afet", 30.10.67, s. 2.
- Tunaya, Tanık Zafer (1969), "Düşünenlerin Düşünceleri: Orman Suçları Demokrasisi", 04.11.1969, s. 2.
- (1970), "Düşünenlerin Düşünceleri: Sosyal Yapı Hasta", 25.05.1970, s. 2.
- Ulunay, Refi Cevad (1953), "Takvimden Bir Yaprak: Eşkylık Vak'aları", 20.10.1953, s. 2.
- (1955), "Takvimden Bir Yaprak: Cürüm ve Ceza", 03.10.1955, s. 3.
- (1956), "Takvimden Bir Yaprak: Dayak cezası Mecliste", 14.01.1956, s. 3.
- (1957), "Takvimden Bir Yaprak: Jandarmanın Yıldönümü", 18.02.1957, s. 3.
- (1958a), "Takvimden Bir Yaprak: Eşkya Dair", 04.07.1958, s. 3.
- (1958b), "Takvimden Bir Yaprak: Eşkya Taslakları", 17.11.1958, s. 3.
- (1958c), "Takvimden Bir Yaprak: Vilayetlerde Asayiş", 21.11.1958, s. 3.
- (1959), "Takvimden Bir Yaprak: Minnet Borcu", 17.02.1959, s. 3.
- (1960a), "Takvimden Bir Yaprak: 114'üncü Sene", 18.02.60, s. 3.
- (1960b), "Takvimden Bir Yaprak: Yine Yedek Öğretmenler", 25.11.60, s. 3.

- (1960c), “Takvimden Bir Yaprak: Dost Acı Söyler”, 05.12.60, s. 3.
- (1962a), “Takvimden Bir Yaprak: Şerirler Cenneti”, 05.05.62, s. 3.
- (1962b), “Takvimden Bir Yaprak: Hükümetler ve Programları”, 03.07.62, s. 3.
- (1962c), “Takvimden Bir Yaprak: Asayiş Mes’elesi ve Halli”, 11.07.62, s. 3.
- (1962d), “Takvimden Bir Yaprak: Yılan Hikayesi”, 31.07.62, s. 3.
- (1964a), “Takvimden Bir Yaprak: Su Destisi”, 08.07.64, s. 3.
- (1964b), “Takvimden Bir Yaprak: Üniversite Gençleri ve Reform”, 28.10.64, s. 3.
- (1964c), “Takvimden Bir Yaprak: Meçhul Kahramanlar”, 29.10.64, s. 3.
- (1965a), “Takvimden Bir Yaprak: Şekavet Meselesi”, 20.08.65, s. 2.
- (1965b), “Takvimden Bir Yaprak: Hükümet ve Şekavet”, 10.11.65, s. 2.
- (1965c), “Takvimden Bir Yaprak: Vali Beyin Mektubu”, 25.11.65, s. 2.
- (1966a), “Takvimden Bir Yaprak: Tatvan Soygunu”, 19.03.66, s. 2.
- (1966b), “Takvimden Bir Yaprak: Vekilin Hakkı Var”, 08.11.66, s. 2.
- (1966b), “Takvimden Bir Yaprak: Mazara Göre İlaç”, 24.11.66, s. 2.
- (1967a), “Takvimden Bir Yaprak: Asayiş Mes’elesi”, 19.07.67, s. 2.
- (1967b), “Takvimden Bir Yaprak: Bir Jandarmamızı Kaybettik”, 22.08.67, s. 2.
- Yavuz, Fehmi (1970a), “Doğu İzlenimleri: Doğu’nun Sorunları”, 30.10.1970, s. 2.
- (1970b), “Doğu İzlenimleri: Ağanın Görevini Kim Yapacak?”, 01.11.1970, s. 2.